

Fig. 1. Kirken set fra nordvest. KdeFL fot. 1996. - *The church seen from the north-west.*

OVSTED KIRKE

VOER HERRED

Sognet omtales første gang 1403, kirken 1413.¹ En række ejendomsbreve fra 1400'erne vidner om, at kirken havde modtaget mange sjælegaver. 1524² betalte den 20 mark til Frederik I.s ekstraskat, den såkaldte landehjælp.

Patronatsretten tilhørte i middelalderen Øm kloster, som i sognet bl.a. ejede den senere *hovedgård* Tammestrup.³ Ved reformationen kom kirken under kronen og blev frem til klosterets nedlæggelse administreret herfra, derefter af lensmanden på Skanderborg.⁴ Kirkens tiender var bortfæstet lokalt, men kun få navne på fæstere kendes; 1572⁵ nævnes Søren Jensen, 1613 Niels Madsen Lund i Ris, 1630 Ingeborg Galt og Niels Graa i Borup og 1636 kongens skibshovedsmand Henrik Mund på Serritslevgård i Nebel sogn.⁶

1634⁷ klagedes over at sognet ikke som tidligere havde sædedegn; om ran og ødelæggelser under sven- skekrigene, se s. 4562.

Kronen beholdt kirken frem til 1711,⁸ da den med kaldsret solgtes til justitsråd Bendix Lassen på Åkær. Allerede 1720⁹ benyttede Frederik IV sin tilbagekøbsret og henlagde kirken til det nyorganiserede skanderborgske rytterdistrikt. Ved dettes nedlæggelse 1767¹⁰ blev kirken og Tammestrup erhvervet af Bodil Hofgaard (jfr. tårn, våbenhus og altersølv), enke efter Horsenskøbmanden Gerhard de Lichtenberg. Efter hendes død 1795 blev Tammestrup udstykket og solgt, men det er usikkert, hvem der købte kirken; muligvis forblev den under Tammestrup, hvis ejer 1804 nævnes som kirkeejer.¹¹ Fra 1805¹² besad en løjtnant Paulsen gård og kirke, mens præsten 1809¹³ solgte konge- og kirketienden til sogneboerne. Disse optrådte som kirkeejer flere gange frem til 1. januar 1910, da kirken overgik til selveje.

1615¹⁴ betalte kirken for otte *tiggertegn* »til stakler«.

Adskillige *sagn* er knyttet til kirken. Et nævner en placering længere vestpå, hvorefter to stude ved at

Fig. 2. Kirken set fra syd. KdeFL fot. 1996. - *The church seen from the south.*

lægge sig ned udpegede en ny byggeplads. Et andet beretter, at kirken er opført tre gange og faldet ned to. Videre fortælles om en lindorm, der lagde sig omkring kirken og måtte dræbes.¹⁵

Ved afgravning af gulvlag og harpning af jord i forbindelse med restaurering 1960 gjordes en række fund, der opbevares i NM (inv. nr. D 106-39/1960), bl.a. lerkarskår, hvoraf nogle synes at være fra tidlig middelalder, stumper af vinduesglas og -bly, røgelsekar og bogbeslag (s. 4571), gulv- og gravfliser (s. 4579) samt danske og mecklenborgske mønter fra perioden ca. 1400-1686 (F.P. 2728), jfr. desuden alter, s. 4563.

1996: Ovsted sogn indgår i Århus stift og ligger i Skanderborg kommune, Århus amtskommune.

Den ensomtstående kirke har en fremtrædende plads i det højtliggende, bakkede landskab. Dens niveau er lige under 130 meter koten, hvilket gør den til den højestliggende i landet. Denne omstændighed er kendt fra gammel tid, men efter anlæggelsen af motorvejen mellem Skanderborg og Horsens er kirkens ekstraordinære situation som topstykke i et storslået panorama blevet åbenbar for alle vejfarende.

Endda er kirkebakken ikke den højeste i området. Ejder Bavnehøj ligger halvanden kilometer mod vest, og nord for kirkegården hæver Bukkebjerg sig til 142 m. I kanten af denne bakke sprang en kilde,¹⁶ hvor degnen hentede vandet til dåben.

På sin vandring fra Horsens nordpå blev Molbech i begyndelsen af forrige århundrede betaget af det afvekslende landskab, med adspredte småskove i dalene og på højderne.¹⁷ »Malerisk skønt ligger Ovsted kirke på en høj banke, hvor den først ganske hæver sine hvide mure over skoven, men synker efterhånden under denne, indtil kun tårnspidsen tilsidst er synlig. På toppen af den meget høje banke ved Ovsted åbner sig uformodet en meget vid og stor udsigt over et rigt landskab, der i flere miles omkreds, med herlig mangfoldighed af skove, søer, banker og dale, ligger udbredt for det undrende øje.«

Kirken ligger centralt i det store sogn, hvorfra 1568 blev afgivet et område til Østbirk (s. 4438). Hovedgården Tammestrup i sognets nordlige del nævnes i middelalderen som sædegård under

Fig. 3. Kirken set fra nord. KdeFL fot. 1996. - *The church seen from the north.*

Øm kloster. Øst for gården, nærmere Ovsted end annekskirken i Tåning, ligger den fælles Sneptrup præstegård (jfr. fig. 58), hvis eksistens ligeledes kan følges tilbage til middelalderen, mens det nuværende stuehus dateres til 1747.

Kirkens konkrete situation i det kuperede landskab medfører, at terrænet uden for kirkegården på vest- og nordsiden glider jævnt over i omgivelserne, mens det mod øst og den tilstødende del af sydsiden falder stærkt. Her registreres en tilgroet grusgrav, som synet 1833¹⁸ mente måtte opgives, da aktiviteten var risikabel for kirkegårdsdiget.

Kirkegården har bevaret sin ældre udstrækning og *hegnes* mod nord og vest af brudstensmur fra 1890'erne.¹⁹ Østsiden støttemur er på den nørre del støbt på samme tid, mens resten er opbygget af marksten og fortsætter i sydsiden stendige. Her er den vestre strækning nyopstabet, senest i forbindelse med indretning af materialplads og det nedennævnte graverhus.

Hegningen er tidligst omtalt i 1610'erne, da nedfaldne partier blev lagt op. Sådanne repara-

tioner af snart større, snart mindre omfang er tilbagevendende poster i kirkens regnskabsbog, som for Ovsteds vedkommende er bevaret for det meste af århundredet.²⁰ I præstens indberetning 1791²¹ nævnes stendige, »hvorover ingen kreaturer kan komme«. 1808²² opstod der trætte mellem kirkeejeren og sogneboerne om betaling af gærdets omsætning, hvilket måske foranledigede kirkens efterfølgende salg (s. 4543).

I vore dage er der tre *indgange*: Hovedadgang nordligt på vestsiden, tofløjet-port ved det sydvestre hjørne i tilknytning til lille forplads og graverhus, samt en fodgængerlåde i det nordøstre hjørne. Omtrent midt på østsiden har der måske været en *†*indgang, nævnt 1891,¹⁹ fra den nedenfor liggende gård. Alle porte og låger er udstyret med sortmalede jerntremmefløje, der er ophængt på murede og hvidkalkede piller med pyramideformet afdækning. Fløjene i hovedporten stammer fra 1912, ændret 1938, mens pillerne ved lågen i nordøst skulle fornyes 1945.²³

Også indgangene, der vistnok har haft omtrent samme placering som nu og tidligst er på

tale 1605, måtte ifølge den omtalte regnskabsbog jævnligt sættes i stand. I perioden synes i hvert fald et par af dem at have været teglhængte tømmerkonstruktioner, forsynet med *†riste*. 1673-74 anføres reparation af alle tre riste, da »svin og kvæg har sin gang på kirkegården og den ganske fordærver«. 1736²⁴ anvendes udtrykket tre »ristelåger«, og 1756-57²⁵ opstillede tømrer Niels Larsen Schou tre »låger med dække over«. En renovering af »portene« fandt sted 1836,¹⁸ 1869 skulle »svinglerne« i nordøst og syd fornyes, mens stakitporten i den vestre indkørsel 1879 måtte udskiftes og males med »gulagtig stenfarve«; samtidig ønskedes en tilsvarende stakitfløj anbragt i søndre låge, der dengang sad østligere end i dag.¹⁹

Graverhus ved kirkegården. Efter tegning af arkitekten Jørn Schutze, Odder, er i begyndelsen af 1990'erne, uden for sydsidens vestre del, opført en lav, blyhængt længe med kapel, kontor o.a. Den har afløst et ret enkelt, tegltækket og hvidkalket *†*ligkapel omtrent på samme sted,

opført 1917 samtidig med det ved anneksskirken i Tåning og ligesom dette placeret på tværs af diget med rundbuet port i den nordvendte gavl.

11850'erne og igen 1875¹⁹ iværksatte synet planeringsarbejde og anlæggelse afgrusede gange; i 1930'erne gennemførtes reguleringer på det meste af arealet. I forbindelse med indretning af afsnit for urnegrave fandt synet i 1980'erne kirkegårdens gange for smalle, hvilket resulterede i ændringer efter plan af landskabsarkitekten Hans Jørgen Nielsen i Skanderborg, delvis i sammenhæng med den senere opførelse af ovennævnte graverhus.

Et *fortov* var udført 1918,²³ og i tilknytning hertil nævnes støttemure til optagelse af terrænfaldet ved tårnet. I dag er der græsabat langs størstedelen af kirkens mure.

Træbeplantningen består af nysatte løn udvendig langs hegnet i vest og nord. På skråningen i øst og syd er en lund af blandede løvtræer og gran. Allé af avnbøg fra port til våbenhus blev foreslået af synet 1943.²³

BYGNING

Kirken består af skib med kor og tårn samt et våbenhus på nordsiden. Som grundplanen fig. 5 anskueliggør, er virkeligheden mere kompliceret end det indtryk, der fremgår af ovenstående opremsning af den nuværende helheds komponenter. Det ser ud til, at det oprindelige anlæg er i behold i skibets langmure og i hvert fald bunden af dets østgavl. Formentlig går denne stedets ældste stenbygning tilbage til tiden omkring år 1200. Ret snart efter opførelsen blev kirken genstand for en større ombygning, der omfattede dels et nyt kor, noget bredere end det foregående, dels en vestforlængelse. I sin samlede disposition er koret praktisk taget enestående her i landet og har

kun en parallel i anneksskirken i Tåning. Kirkens ombygning har været ledsaget af ændring af lys- og adgangsforhold og fulgt op med en stor portal midt på skibets sydside. Hen imod middelalderens slutning, dvs. i perioden omkring år 1500, er der indbygget hvælv i kor og skib samt tilføjet et tårn. Oprindeligt havde tårnet kamtakker på øst-vest vendte gavle; den nuværende, reducerede højde går vist tilbage til 1769. Våbenhuset er opført i sidste halvdel af 1700'erne, da det afløste et ældre, der kan have været senmiddelalderligt. I hvert fald havde det 1615 behov for en temmelig omfattende istandsættelse. Orienteringen er solret.

Skibets bredde har svaret til den nuværende, mens længden var omkring to trediedele. En lodfuge²⁶ indvendig i begge sider ved midten af det næstvestligste fag angiver langmurenes oprindelige udstrækning mod vest. Samme oplysning giver den tilhørende hjørnekvader i sydsidens sokkel. Det oprindelige skib har således været temmelig kort, og tilsyneladende har dets bredde og længde ikke stået i et enkelt forhold til hinanden.

Afhuggede sten og pudsspor i nordre del af triumfmurens østside rører hjørnet med det tilhørende *†*kor, hvis indvendige bredde må have været omkring 4,5 m, dvs. ca. 130 cm smallere end det eksisterende. Dets langmure har muligvis været sådan dimensioneret, at facaderne flugtede med skibets vægge. Længden kendes ikke.

Materialet er frådsten, sine steder iblandet rå kamp og opmuret med en brunlig kalkmørtel.

Fig. 4. Kirken set fra sydøst. KdeFL fot. 1996. - *The church seen from the south-east.*

Kildekalken, der stadig forekommer i området, er tildannet til kvadre af varierende størrelser, svingende mellem næsten moderne murstensformat og blokke med højde på 25 cm og længder på 50-60; enkelte er omkring en meter lange. Murene, der er rejst på skråkantsokkel, også af frådsten, er i skibets østre hjørner sat med en pæn kæde af relativt store kvadre.

I hver side af skibet registreres en tilmuret *dør*, og det er bemærkelsesværdigt, at de to døre sidder omtrent midt i bygningen.²⁷ Den nordre, hvis ydre, østre hjørne befinder sig 745 cm fra facadens østre ende, giver sig til kende på begge murens sider og er udvendig 107 cm bred, mens højden fra soklen til toppen af det rundbuede frådstensstik er 250 cm.²⁸ Indvendig aflæses den rundbuede åbnings vestre hjørne, mens det østre dækkes af en senere hvælpille; bredden

må være ca. 140 cm. Ødelagt og afløst af den senere, nedennævnte munkestensportal registreres i væggen øst for denne en lodfuge, der formentlig angiver østsiden af en døråbning, der udvendig ser ud til at have været 129 cm bred.

I hvert fald to rundbuede, nu tilmurede *vin-
duer* kan henføres til denne bygning; begge er i hjørnerne både ude og inde sat med almindelige kvadre og overdækket med stik af frådsten. Det ene sidder i nordsiden, 294 cm fra skibets østre hjørne og er 96 cm bredt; lukningen er foretaget delvis med frådsten og har ridsede fuger (jfr. nedenfor). Såfremt der har været et overfor i syd-muren, er det opslugt af det nuværende, nyere, mens et oprindeligt lokaliseres vestfor, 72 cm bredt. Indvendig iagttages åbningen over hvælvet med en bredde på 81 cm; blandingen er udført med munkesten.

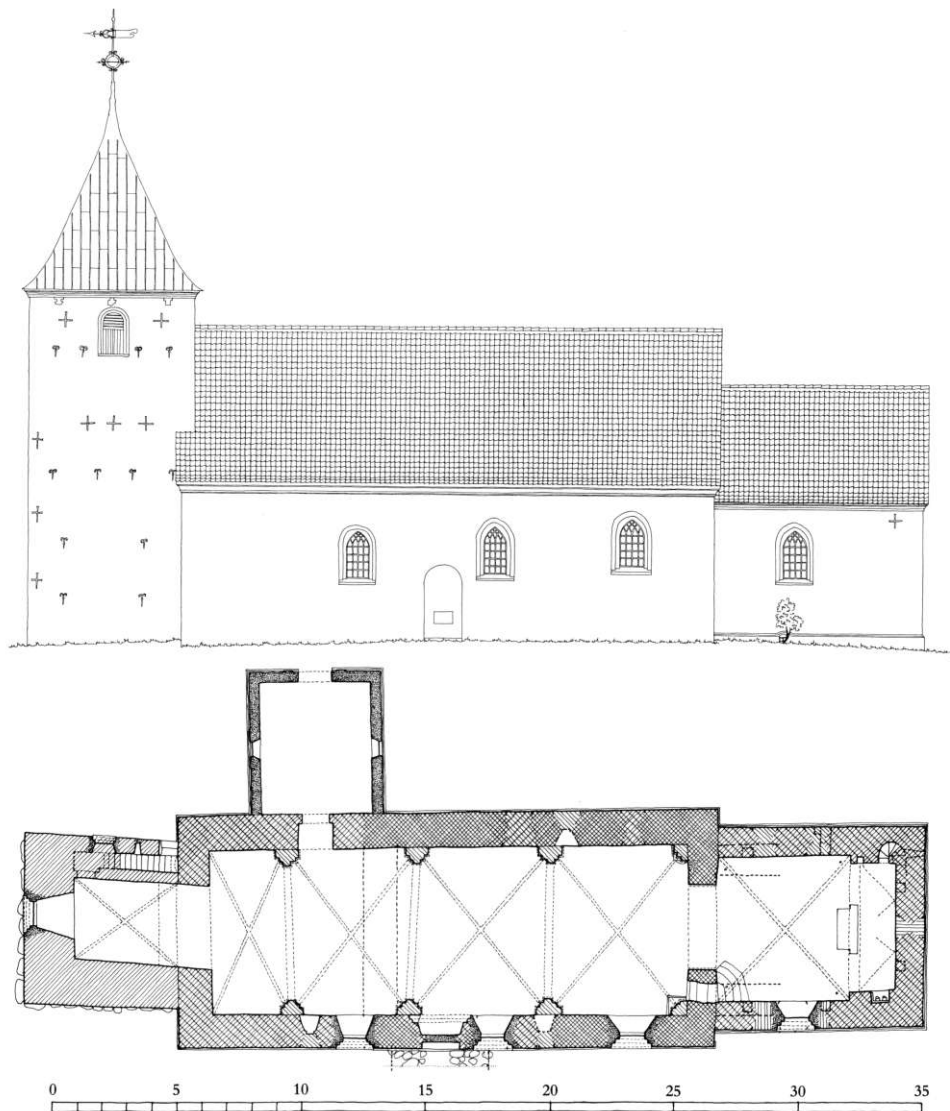

Fig. 5. Sydfacade og plan 1:300. Målt af Rolf Graae 1941 og Vilhelmsen, Marxen og Bech-Jensen 1991, tegnet af henholdsvis Rolf Graae 1941 og KdeFL 1996. - *South elevation and ground-plan.*

I det *indre* er koråbningen i behold med enkle, forneden affasede kragbånd. Træloftets bjælker synes at have ligget på murkronen.

Ændringer og tilføjelser. Der behøver ikke at være gået ret lang tid, før kirken blev *udvidet* med et større kor (jfr. kalkmalerier) og en antagelig samtidig vestforlængelse. Denne ombygning må være en konsekvens af nye funktionskrav, hvilket klart aflæses i det usædvanlige kor, hvor særlige liturgiske hensyn må have været dirigerende. Hverken datering eller ejendomsforhold er kendt, men muligvis hænger

forandringen sammen med Øm klostres overtagelse af kirken (jfr. s. 4543). Begge de nye afsnit er ligesom den oprindelige kirke opført fortrinsvis af frådsten, suppleret med rå kamp, men byggetekniske forskelle viser, at et nyt hold håndværkere har været på færde.

Koret karakteriseres ved i hvert fald tre træk (jfr. fig 10). For det første er bygningen, der udvendig har ret østgavl, indvendig tvedelt. Nærmest triumfbuen er et større, næsten kvadratisk rum, og hertil slutter sig et kort, lidt smallere alterafsnit i øst, der overdækkes med et balda-

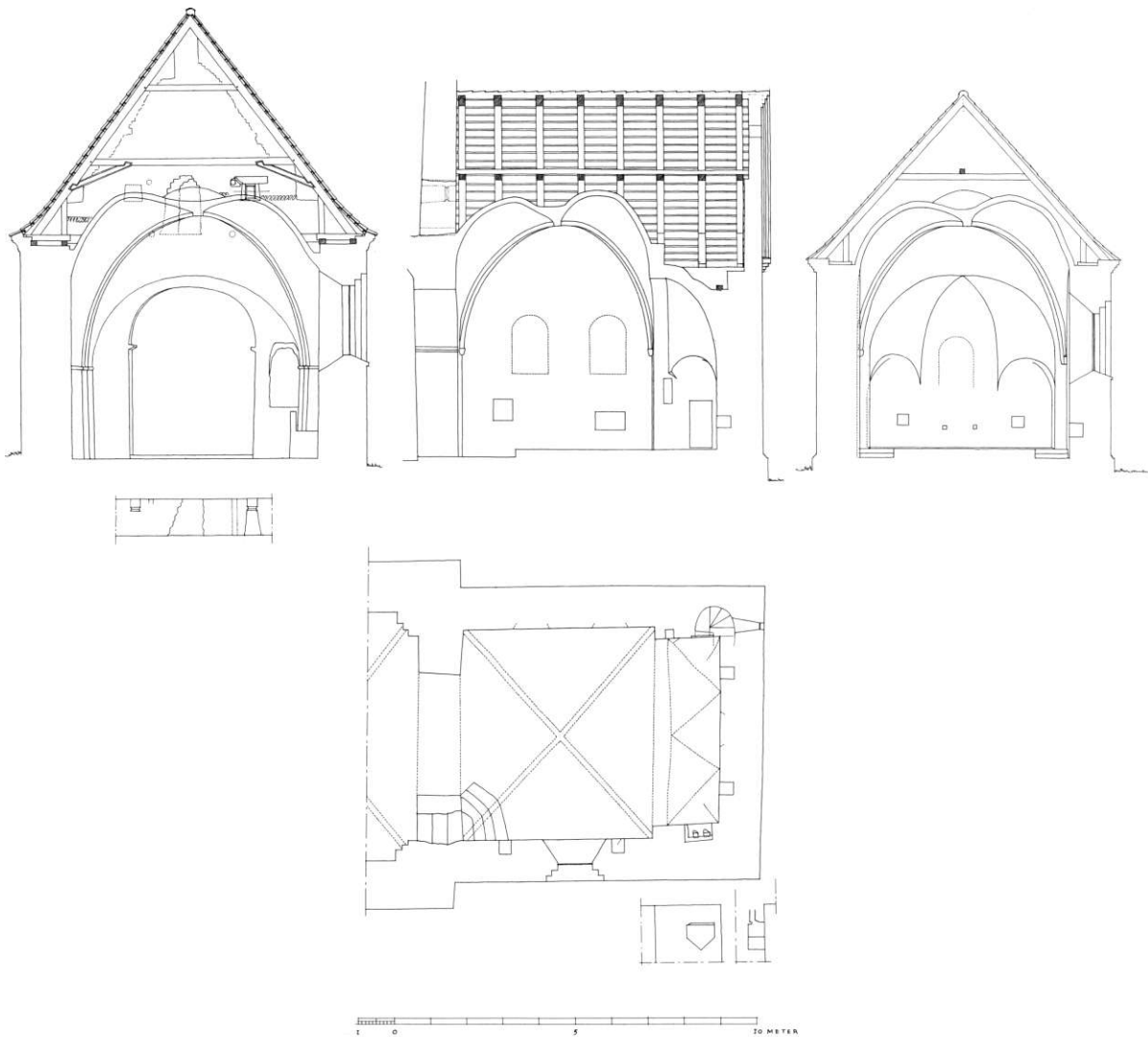

Fig. 6. Skibets østre ende, triumfmur, kor og enkeltheder, snit og plan 1:200. Målt og tegnet af Rolf Graae 1941.
- The chancel and the east wall of the nave, sections and ground-plan.

kinlignende, teknisk temmelig avanceret hvælv, muret af frådsten i vandrette lag. Oven på dette hvælvs rundbuede front står en mur, der tidligere udgjorde østvæggen i det større, vestre korafsnit. I plantegningen er hvælvet tredelt, og den midterste sektion udgår af bygningens øst-væg, hvor der således skabes plads til et vindue. Hver af de to sidesektioner er muret over et selvstændigt, nærmest halvkuppelformet hvælv, der som et pendentiv eller trombe krummer sig i hjørnet mellem gavlvæggen og den tilstødende langvæg (fig.8). Herved er østvæggen ført ret

igennem, og i sin helhed er korrumeret rektangulært. Det østre afsnits øgede murtykkelse er lige så meget en teknisk foranstaltning med henblik på hvælvets som en akcentuering af alterstedet.

For det andet er der i hver af rummets tre sider et par vægnicher, der to og to har samme indbyrdes afstand (280 cm). De er anbragt symmetrisk på østvæggen og lidt forskudt (mod øst) i langsidernes vestre afsnit.

For det tredje bemærkes, at der ikke er siderum ved østafsnittet, men i murlivet i det ene

Fig. 7. Korets indre set mod øst (s. 4548). H. Wichmann fot. 1996. - *The east end of the chancel.*

hjørne en trappe, som fører op til rummet over hvælvingen. Yderligere har loftsrummet haft en usædvanlig disposition (jfr. nedenfor).

Den samtidige tilstedeværelse af disse tre ejendommeligheder karakteriserer koret. Sammen med det tilsvarende i nabokirken i Tåning synes dispositionen enestående i Skandinavien. Alterpladsens specielle udformning kendes i Fole kirke (DK. Haderslev, s. 814), men her savnes de andre træk. Udbredt er derimod halvrunde altersteder i form af indvendige apsider.²⁹

Materiale og teknik. Som nævnt dominerer frådstenen, i hvert fald i facaderne, hvor der indgår blokke af betragtelig størrelse, uden at de dog når op på de dimensioner, der er brugt i skibet.³⁰ Navnlig det søndre hjørne er karakteristisk ved vekslende stående og liggende formater. Udvendig registreres tillige kvaderridsning. Soklen er senest ommuret 1995. I bagmurene,

som de ses på loftet, er frådstenen kombineret med marksten, som næsten er disponeret i felter, hvor de tilstødende frådstenspartier, tydeligst i nordsiden, er afsluttet med en lodret opbygning af relativt større kvadre (jfr. fig. 11 og 13). I syd ses en fortandingslignende foranstaltning (fig. 16). Visse steder, f.eks. langmurenes østre del (fig. 13 og 16), kan forholdene måske opfattes som usikkerhed eller standsning under murerarbejdet. Når imidlertid et frådstensparti på markant måde som i nordsiden afsluttes med lodfuge netop i hjørnet med gavlvæggen, således at der indvendig ikke er etableret forbandt mellem de to mure (fig. 14), er det svært forklarligt. Ligeledes kan det undre, at der ved korets opmuring ikke er opnået en ordentlig sammenhæng med det ældre skib.²⁵ I murværket indgår foruden den rå kamp også enkelte granitkvadre (jfr. fig. 15).

Over østafsnittets hvælv iagttages et lag bomhuller (jfr. fig. 14 og 15).

Korets *indre* har i det kvadratiske afsnit mellem alterpladsens rundbue og triumfvæggen været forsynet med træloft, hvis brædder var sømmet på undersiden af bjælkerne, der lå på murkronen.

Rummet har været belyst af fem rundbuede *vinduer*, fordelt med to i hver side og et i gavlen. Alle er nu tilmurede, men spores i mur og væg, de to sydvendte kun delvis, idet der her er indsat et stort, nyt. Langvæggenes lysåbninger er til begge sider ca. 160 cm høje og knap en meter brede; østvinduet lidt mindre, ca. 140 x 80 cm i facaden. Omkring en meter over gulvet er fordelt de nævnte seks *nicher*, der i vægplanet er kvadratiske (ca. 32 x 32 cm) og knap 40 cm dybe.³¹ I rummets sider er de placeret uden aksial relation til vinduerne. Desuden er der på behørig plads umiddelbart syd for alteret anbragt en *piscina*, indrettet som en større, tagformet overdækket niche (75x75 cm, fig. 9). Det tvedelte afløb antyder en datering til op i 1200rne.³²

I nordvæggen er der yderligere en relativt højsiddende, ca. 30 cm dyb niche afform som et stående rektangel (70 x 25 cm), foret med egetræ og 1960 forsynet med trælåge. Formentlig har den fra begyndelsen tjent som skab til opbevaring af liturgisk udstyr, men muligvis er den udvidet opad eller ikke oprindelig, idet hvælvet ovenover er behugget for at give plads.

Længst i øst, ligeledes på nordvæggen, er placeret en rektangulær (ca. 180x 55 cm), 1960 genåbnet indgang til en *spindeltrappe*, som i murlivet i bygningens nordøstre hjørne fører op til loftet. Trinene er af store marksten, der er udvalgt med passende flader, mens rummets rundede vægge i øvrigt er opmuret med lave skifter aftildannede frådsten. I østmuren sidder en smiget lysglug, hvor siderne i den rektangulære åbning er sat med større, flade kvadre, såvel ude som inde.

Trappen drejer 180° og leder langs gavlvæggen op til midten af oversiden af alterafsnittets hvælv. Som nævnt er der oven på dette hvælvs frontbue en mur, der er 40 cm tyk, pudset på vestsiden og i nord og syd har aflukket korrumbet fra loftet. I dag er denne mur med en ure-

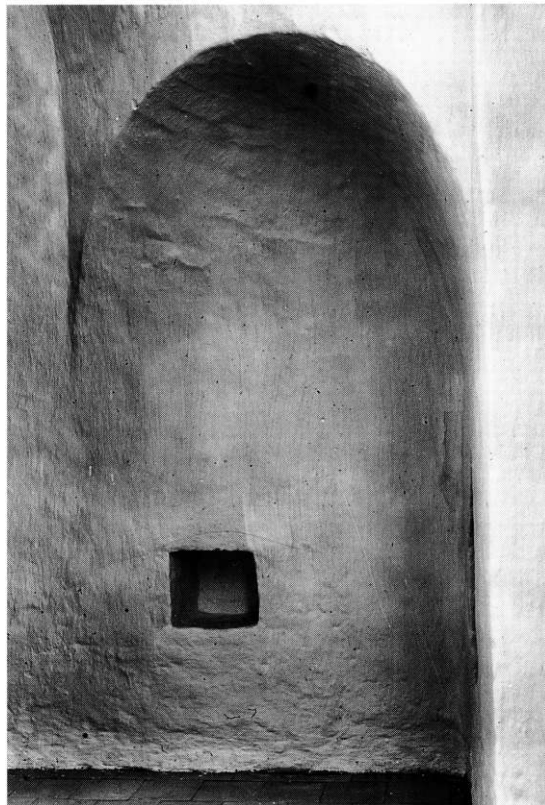

Fig. 8. Korets sydøstre hjørne, set fra vest (s. 4549). C. M. Smidt fot. 1943. - *The south-eastern corner of the chancel, seen from the west.*

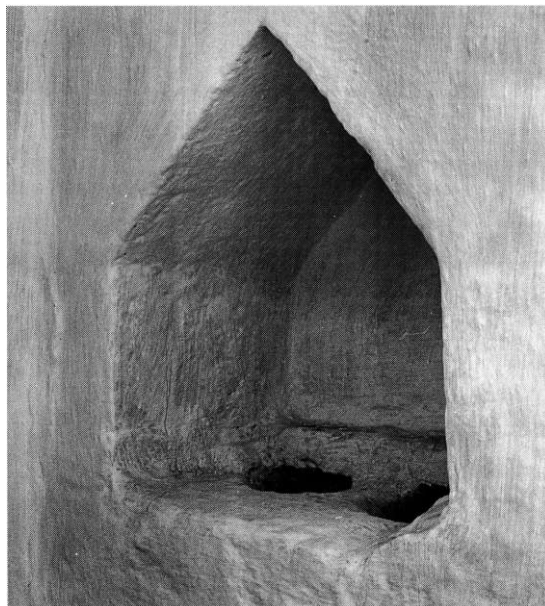

Fig. 9. Piscina (s. 4551). Otto Norn fot. 1944. - *The piscina.*

I nordsiden er den til begge sider rundbuede *portal* med anslagsfremspring i brug. Udvendig måler den 241x110 cm, indvendig 289x139. Omtrent over for døren sidder et i facadeflugten med munkesten tilmuret, rundbuet *vindue*, til begge sider overdækket med stik af frådsten. Udvendig er hjørnet i hver side udført med en lodretstillet kvader, og en stor, vandretliggende fungerer som vederlag. Bredden i facaden er 90 cm, indvendig 85. Et ligeledes blændet vindue i det ældre skibs nordside, indvendig delvis dækket af hvælvets østligste vægpille, forekommer yngre end det omgivende murværk og kan være vidnesbyrd om ændring af lysforholdene i forbindelse med kirkens udvidelse.³³ I så fald må det tidligere vindue østfor tænkes tilmuret på samme tid. Åbningen, der i facaden er 107 cm bred, overdækkes med frådstensstik, mens lukningen er udført med munkesten. Indvendig er bredden 103 cm. På indersiden aflysningsfremspringet er såvel dette som det ovenfor nævnte i sydsiden 47 cm bredt.

Den relativt store, til begge sider rundbuede *portal* midt på skibets sydside (jfr. fig. 60) må være samhörørende med udvidelsen, skønt den er udført i munkesten. Utvivlsomt skal den funktionelt opfattes som afløser af den ældre syddør, hvis placering også er ejendommelig. Tilmuringen (mellem åbningens anslagsfremspring) kan tidligst have fundet sted efter rummets overhvælvning (jfr. *†våbenhus*), idet døren på indersiden har været holdt fri af den nærmeste, hvælvbærende vægpille. Dørhullet, der i facaden har bund ca. 20 cm over soklen, er udvendig 150 cm bredt og indvendig smiget med dobbelt fals i hjørnet med væggen; her er midtleddet rundet (jfr. gulve).

Overhvælvningen af kor og skib indgår sammen med tårnet i den modernisering, som kirken blev underkastet fra slutningen af 1400erne og frem til reformationen 1536. På baggrund af den mest sædvanlige rækkefølge kan man antage, at arbejdet har været indledt i koret og derefter har bevæget sig vestover, men det kan ikke udelukkes, at et hold murere har været beskæftiget med tårnet samtidig med, at et andet slog hvælv i skibet (jfr. kalkmalerier).

Fig. 12. Trappen i korets nordøstre hjørne, set oppefra (s. 4551). Mogens S.Venning fot. 1973. - *The staircase in the north-east corner of the chancel.*

Korets halvstenshvælv, der overdækker det tidligere omtalte, næsten kvadratiske, vestre afsnit, adskiller sig fra skibets på en sådan måde, at det må have udgjort en selvstændig entreprise. Tillige er det så beslægtet med korhvælvet i Tåning, at håndværkerne må have taget fat det ene sted umiddelbart efter at være blevet færdige med det andet. Der er tale om et sædvanligt krydshvælv, hvis fire, temmelig kuplede kapper bæres af enkle, retkantede halvstensribber. I modsætning til den mest udbredte fremgangsmåde hviler hvælvet ikke på vægbuer og piller,

Fig. 13. Hjørnet mellem muren over alterstedets hvælv og korets nordvæg (s. 4550). KdeFL fot. 1996. - *The corner between the wall above the vault of the east end of the chancel and the north wall of the building.*

Fig. 14. Hjørnet mellem korets nord- og østmur over hvælvet (s. 4550). KdeFL fot. 1996. - *The corner between the north and the east walls of the chancel, above the vault.*

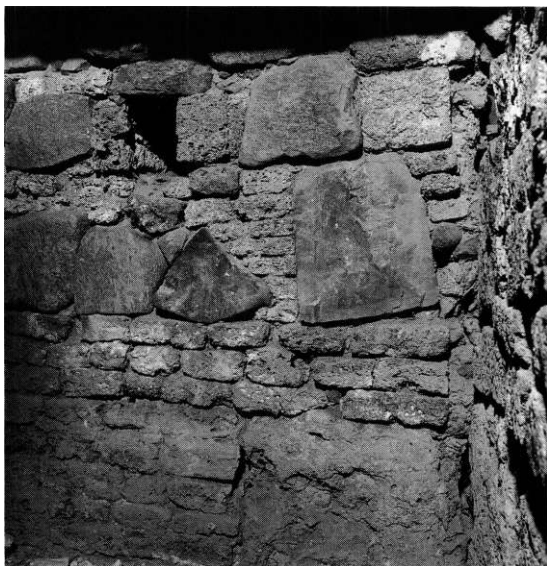

Fig. 15. Søndre del af korets østvæg over hvælvet (s. 4550). KdeFL fot. 1996. - *Southern part of the east wall of the chancel, above the vault.*

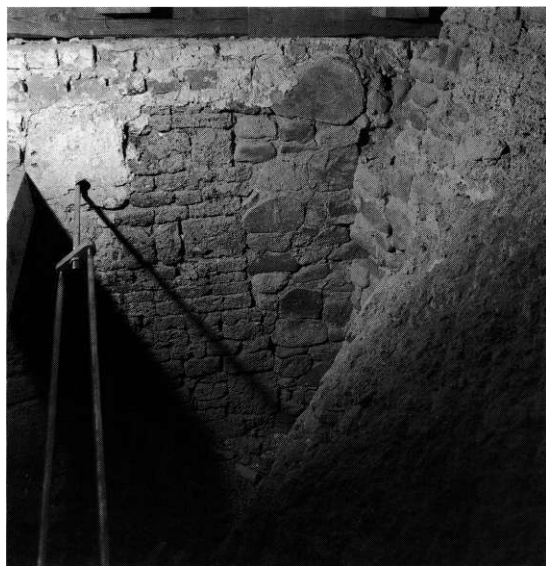

Fig. 16. Østre del af korets sydvæg over hvælvet (s. 4550). KdeFL fot. 1996. - *Eastern part of the south wall of the chancel, near the south corner, above the vault.*

men på false i væggene, som forholdsvis let har kunnet hugges ind i de bearbejdningsvenlige mure. I hvert af rummets hjørner angiver en indmuret marksten vederlag for ribben, og i en afkapperne ovenover er et afløbshul.

Skibet overdækkes med halvstenshvælv af samme enkle type som korets. Af en eller anden grund er fagstørrelsen i stedet for tre lige store, nærmest kvadratiske fag dimensioneret således, at der blev tre større og et mindre. Dette lille fag

er længst i vest, hvor særlige omstændigheder (dåbskapel?) kan have gjort sig gældende. Den valgte opdeling har som ovenfor berørt ikke harmoneret med sydportalen og har yderligere afstedkommet problemer med vinduerne.

Hvad det tekniske angår, er alle fag bemærkelsesværdige ved, at der nok er muret piller med sædvanlige fremspring passende til skjoldbuer, ribber og gjordbuer, men skjoldbuerne er ikke kommet til udførelse. I stedet for er hvælvkapperne, ligesom i koret, lagt på udhuggede forlæg i væggene.

Pillerne er udeladt i skibets vestre hjørner, mens de ved triumfmuren, navnlig i vestsiden, røber tilstedeværelsen af *†sidealterborde* på opmuringsstidspunktet (jfr. fig. 46). Oventil afsluttes de med vederlagsbånd, der blot er et udkraget skifte, affaset foroven og forneden, som det er udbredt i stiftet. Alle steder i kor og skib, undtagen i dettes vestligste fag, er der halvsten brede overribber med kamtrin.

Det er utvivlsomt i forbindelse med hvælvslagningen, der nødvendigvis har medført ændringer ved tagværkerne, at der på kirkens gavle opmuredes *†kamtakker* (jfr. tårn og *†våbenhus*). Disse eksisterede endnu i 1700'erne og gav hyp-

Fig. 18. Udsnit af triumfmurens taggavl, nordre side set fra øst (s. 4552) KdeFL fot. 1996. - *Section of the east gable of the nave, north side, seen from the east.*

Fig. 17. Udsnit af triumfmurens taggavl, søndre side set fra øst (s. 4552). Mogens Svenning fot. 1973. - *Section of the east gable of the nave, seen from the east.*

Fig. 19. Udsnit af triumfmurens taggavl, søndre side, set fra vest (s. 4552). KdeFL fot. 1996. - *Section of the east gable of the nave, south side, seen from the west.*

pigt anledning til reparationer, sidste gang nævnt 1750-51.²⁵

Tårnet, der er væsentligt smallere end skibet og har været højere end i dag, er opført på en syld af marksten, der træder frem på syd- og vestsiden. Planen er ikke ganske rektangulær, og desuden er den afsat lidt skævt i forhold til skibet. Materialet er overvejende munkesten i munkeforbandt, men facaderne, selv på nordsiden, præges stærkt af skalmuringer og reparationer. Sådanne nævnes så tidligt som i begyndelsen af 1600rne. På den nederste halvanden meter og enkelte andre steder er bagmurene af marksten, i øvrigt af tegl. Bl.a. i det nedenævnte trapperum ses ridsede eller ryggede fuger.

Tårnrummet overdækkes med halvtstens krydshvælv, der hviler på forlæg i væggene og dermed nok er samtidig med hele bygningen. I sin fulde bredde står rummet i forbindelse med skibet ved en spidsbuet åbning, hvis ret gennemløbende sider er frembragt ved borthugning og afplatning af den ældre gavls frådstensmurværk. I vest er der et relativt stort vindue, hvis indre smige og rundbue må være oprindelig, mens åbningen i lysningen og udvendig er omdannet.

Fig. 20. Portalen i skibets sydside (s. 4553) og rester af gulv blottet under afgravning (s. 4559). Aksel Skov fot. 1960. - *The south portal of the nave and remains of floor exposed in the course of restoration.*

Opgangen til tårnets øvre stokværk foregår via en udvendig, fladbuet dør på nordsiden, hvor den er anbragt helt op imod skibets vestgavl og hævet godt halvanden meter over terræn; på et tidspunkt må dørhullet være udvidet nedad. Døren, hvis udvendige trætrappe har måttet fornyes ofte, åbner til en trappe i murlivet, der overdækkes med fladbuet, langsgående hvælv og leder op til etagen over tårnrummet. En lysglug, der indvendig er smiget og overdækket med marksten, er anbragt ved løbets nedre del, men nu tilmuret, hvilket nok hænger sammen med etablering af det større, udvendig falsede og fladbuede vindue højere oppe, formentlig identisk med det, som synet 1880 ønskede sat ind.²³

Etagen over tårnrummet er et mellemstokværk med trægulv, der skjuler det underliggende hvælv undtagen i nordvest, hvor nyere trin i fortsættelse af trappen har medført en delvis ommuring. I sin tid har der i rummets vestside været et vindue, der i dag står som fladbuet niche (115 x 104 cm), tilmuret binding med væggen. Hvilende på en helsten bred indrykning ved stokværkets overside er der mellem nord- og sydvæggen muret et spidsbuet, 71 cm bredt helstenshvælv, der bærer øvre del af tårnets østmur på en måde, der minder om situationen i Østbirk (s. 4443).

Det nuværende øverste stokværk kan formodes tidligere at have hængt sammen med etagen under og have udgjort et højt mellemstokværk. I dag rummer det klokkerne, og der er i hver af de tre sider brudt et fladbuet glamhul med ret gennemløbende vanger. Kun i rummets østvæg, med bund 110 cm over toppen af ovennævnte hvælv, er bevaret en oprindelig indretning i form af en lille, rundbuet, udvendig falset lysåbning. For at komme rimeligt fri af skibets tagryg (jfr. fig. 3) er den forskudt mod nord i forhold til væggen midte.

Murværket omkring glamhullerne røber disse som frembragt senere. Sammenholdt med adskillige efterretninger om gentagne reparationer af tårnet allerede i begyndelsen af 1600rne³⁴ må man antage, at det oprindeligt havde en egentlig klokkeetage. Desuden fremgår det utvetydigt i

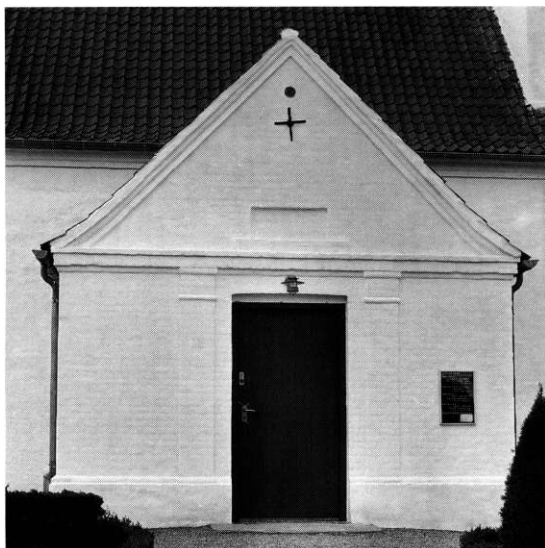

Fig.21. Våbenhus (s. 4557). KdeFL fot. 1996. - *The porch.*

perioden frem til midten af 1700rne, at det var teglhængt og kronet med kamtakkede gavle i øst og vest.

I regnskabsbogen fra 1600rne og ligeledes fra tiden under det skanderborgske rytterdistrikt (s. 4443) bruges ordet forfaldent jævnlgt om tårnet, og der nævnes adskillige skalmuringer og udbedringer, navnlig af den øverste del. Bl.a. »formantlede« Anders fra Horsens 1639 tre sider og lidt af den fjerde; 1735³⁵ blev det sydvestre hjørne nyopmuret, og 1747³⁶ sås en revne fra top til fod. 1750-51 nævnes fornyelse af gavlene ned til glamhullerne foruden skalmuring på øst- og vestsiderne; samtidig bragtes trappen i orden, og »klokketårnet« (s. 4579) blev »opsat afnyt«. Nogle år senere bruges den vindomsuste beliggenhed som begrundelse for, at taget var blevet tækket med spån.²⁵

Da præsten 1791²¹ i sin indberetning til provsten skulle beskrive tårnet, konstaterede han blot, at det om nogle år nok ville trænge til en mindre reparation. Set i lyset af at der siden ikke synes foretaget noget større bygningsarbejde, må den ændring, der førte til tårnets nuværende udseende, antages indtruffet i slutningen af kirkens tid som statsejendom, eller kort efter at den var kommet på private hænder (s. 4543). Her

synes vindfløjen at give et svar, idet dens årstal 1769 peger på et passende tidspunkt, og dens initialer for Bodil Hofgaard meddeler en sandsynlig bygherre. Hun var 1764 blevet enke efter den bekendte handelsmand, etatsråd Gerhard de Lichtenberg og havde ved rytterdistriktets nedlæggelse erhvervet kirken og sognets hovedgård (jfr. s. 4561).

Af senere tildragelser ved tårnet før hovedistandsættelse i 1990erne skal nævnes, at blytag omtales første gang 1818 og dengang og i de følgende år meldes revnet og hullet, samt at en reparation blev sat i værk 1842.¹⁸ 1855 ønskedes sydfacaden skalmuret endnu engang, og 1891 skulle bomhuller lukkes.¹⁹

Våbenhuset (fig. 21) må efter gavludformningen at dømme være bygget i sidste halvdel af 1700rne, dvs. i Bodil Hofgaards tid som kirke-ejer (s. 4443), da det afløste et ældre (jfr. nedenfor). Det er opført af røde mursten i normalformat henlagt i krydsforbandt; også soklen er af tegl, foroven afsluttet med et rundet skifte. Bygningens stramme og vellykkede, arkitektoniske dekoration, der ikke er uden slægtskab med våbenhuse tegnet af eller tilskrevet Anders Kruse (jfr. Østbirk, s. 4447), koncentrerer sig i gavlen, hvor døren flankeres af enkle pilastre, som støtter gavltrekantens fodgesims. Denne fortsættes som krone på langsiderne, mens gavlfeltets skrågesimser er lidt afvigende. Et forsænket felt i bunden af trekanten har formentlig skullet rumme en bygningstavle. Oprindelig var der foroven i dørhullet et vindue, hvis ramme skulle fornyes 1836.¹⁸

Våbenhuset omtales tidligst i præsteindberetningen 1791³⁷ og uden særlige bemærkninger, hvorfor det næppe har været helt nyt. Der var ingen vinduer men loft, og huset var i god stand. 1855 ønskede synet gulvet lagt om med mursten, 1894 foreslog man fliser, og 1922 skulle den murede beholder til kalk fjernes. Vinduer kom på synets dagsorden 1862.¹⁹

Som trædesten uden for døren fungerer en afbanet blok af rødgrå granit (182 x 77-80, omkring 17 cm høj), der delvis er nedgravet. På den nordvendte langside står med fordybde versaler »Iver Andersen Ovstrup 1830«.

Fig. 22. Indre, set mod vest. H. Wichmann fot. 1996. - *Interior to the west.*

†*Våbenhus*, antagelig fra senmiddelalderen, er nævnt første gang 1615-20, da det var brøstfældigt og skulle repareres. Af en række notitser frem til sidste omtale 1734³⁸ fremgår, at bygningen var teglhængt og havde kamtakker; 1632²⁰ reparerede murer Rasmus Ibsen bænkerne. Våbenhuset synes at have været muret, men det fremgår ikke, hvor det var placeret. Muligvis har det stået foran den store portal på sydsiden. Her er der dels to rækker af marksten, som angiver sydgående syld, dels udhugninger i facaden på hver side af indgangen, tydeligst vestfor, som er etableret med henblik på at skaffe tværgående murværk sammenhæng med skibet.

Har kirkens ældre våbenhus ligget mod syd, kan flytningen til den modsatte side måske forklares med, at hovedadgangen derved blev vendt imod Tammestrup, kirkejerens residens i sognet.

Kirkens *vedligeholdelse* i nyere tid, udover det anførte om tårn og våbenhus, kan for 1600rnes vedkommende følges ret nøje ved hjælp af den bevarede regnskabsbog.²⁰ Bygningens udsatte beliggenhed begrunder forholdsvis hyppige istandsættelser. Her skal nævnes, at slotsskriver Niels Grøn i Skanderborg 1606 på lensadministrationens vegne sluttede kontrakt med muren, og 1639 købte kirken 2000 mursten i Rye (s. 3718). 1615 ordnede Hans murmand fra Horsens »kirkegavlen« og brugte bl.a. 800 mursten, der var hentet på »ladegården«. 1652-53 indlagde Anders Nielsen fra Horsens trækbånd i koret.³⁹

Som ved adskillige andre af rytterdistriktets kirker gennemførtes ved midten af 1700rne en tilsyneladende større istandsættelse. Anders Nielsen forestod arbejdet, der også angik tårn og tage, men ud over anskaffelse af 15.800 mursten

Fig. 23. Indre, set mod øst. H. Wichmann fot. 1996. - *Interior to the east.*

og 2000 »større« (antagelig munkestensformat) foreligger ikke nærmere oplysninger. Den omfattende fornyelse med små gule sten af de øvre partier af navnlig skibets mure kan tænkes gennemført ved denne lejlighed. Muligvis har entreprisen omfattet facadebehandling med kulørt kalk⁴⁰ foruden de murede gesimser, der er nært beslægtede med tårnets og rummer såvel hulstav som rundled.

1805¹¹ stod kirken under reparation, ellers nævnes intet bygningsarbejde (jfr. dog gulve, vinduer og tage), før synet 1902²³ foreskrev, at korets sokkel skulle sættes i stand uden ændring af profilen.

De seneste hovedstandsættelser er gennemført omkring 1960 under ledelse af Aksel Skov og i første halvdel af 1990'erne under ledelse af arkitektfirmaet Vilhelmsen, Marxen og Bech-Jensen, Århus.

Gulvene består efter sidste restaurering af gule klinker, der i koret ligger på kant, i våbenhus og skib på fladen, sidstnævnte sted placeret i sildebensmønster.

Rester af antagelig senmiddelalderligt gulv, godt 30 cm under det nuværende, kom for dagen 1960, men blev ikke nærmere undersøgt. Et par fotografier viser dels munkestensparti i østre ende af skibets nordside, dels belægning i sydsiden ved den store portal (fig. 20). I indgangen var bevaret munkestens, liggende i bånd parallelt med muren, dels på fladen, dels på kant, og inden for døråbningen markstensheller, måske med enkelte (tegl)fliser iblandt. Skellet mellem de to belægnings fulgte væglinjen.

Ældste omtale er fra 1615,²⁰ da der blev »kørt 200 læs sand til, hvormed gulvet blev forhøjet«, og samtidig blev det »forbedret« med indkøbte mursten. Beskrivelsen 1791²¹ siger, at gulvet be-

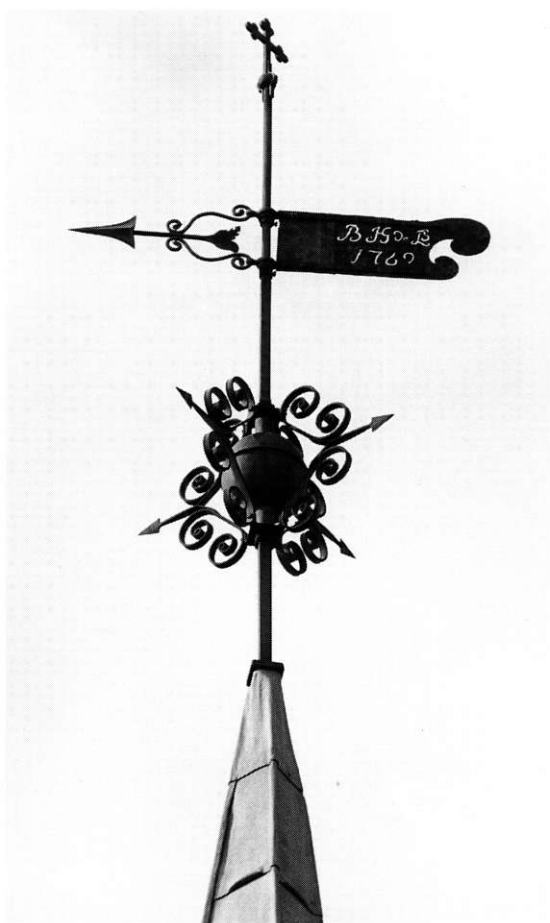

Fig. 24. Vindfløj (s. 4561). H. Wichmann fot. 1996. - *Weather vane.*

stod af mursten, ligeledes den fra 1862, der dog bemærker, at der omkring alteret lå fliser. Der foreligger notitser om adskillige reparationer, før synet 1865 i forbindelse med opfyldning af gravrum i koret (s. 4580) foreskrev gule og røde sten i tavlen inden for skranken, i øvrigt gule. Disse skulle året efter også lægges i gangen, mens man ønskede »brændte sten« under bænkene. Bræddegulve her skulle repareres 1925 og fjernes ved hovedrestaurationen omkring 1960, da der overalt lagdes mursten på asfaldækket understøbning.²³

Vinduerne i kor og skib sidder i sydsiden og er udvendig dobbeltfalsede og rundbuede, i øst med tendens til spidsbue, indvendig smigede og rundbuede; selve lysningen er spidsbuet. Noget tilsvarende gælder for vinduet i tårnrummet.

Formen og de tilhørende støbejernsrammer går tilbage til 1860'erne, efter at fornyelse havde været på dagsordenen i hvert fald siden 1852.¹⁸

Første omtale er fra 1612²⁰ og angår tre nye i tårnet; 1791²¹ beskrev præsten vinduerne som gamle og »forbrændte«. 1904¹⁹ skulle sålbænkene ommures.

Tagmaterialeets fordeling med bly på tårnet, i øvrigt tegl, kan følges tilbage til begyndelsen af forrige århundrede. I dette lange tidsrum har der selvsagt været foretaget mange reparationer og hele fornyelser. 1825¹⁸ var tilstanden så dårlig, at man et sted havde måttet tage til takke med strå.

I begyndelsen af 1600'erne, da tagene direkte eller indirekte tidligst omtales, var tårn og våbenhus som nævnt teglhængte, hvorimod det ser ud til, at kor og skib var blytækkede; den bevarede regnskabsbog har registreret utallige reparationer. I hvert fald fra 1680'erne⁴¹ var der delvis tagsten på skibets nordside, 1702³⁶ omtales nedblæste tagsten på sydsiden, og i følge en beskrivelse 1719⁴² var skibet nu teglhængt bortset fra få blybaner på hver side. 1734⁴³ nævnes kun tagsten, heriblandt en leverance på 300 »lybske«. Af håndværkere i denne periode skal bemærkes murermester Niels Andersen fra Melsing. Koret havde blytag 1740-41,²⁵ men var 1791²¹ teglhængt som den øvrige kirke.

Tagværkerne er helt eller overvejende affyr, i skibet med to lag hanebånd. Navnlig i korets tagstol indgår en del ældre egetømmer, der er nummereret med romertal i nord, på bjælkernes østside, begyndende i vest. Reparation nævnt 1623²⁰ og ønskelig år 1700;³⁶ 1862²³ iværksattes en omhugning i både kor og skib. I forbindelse

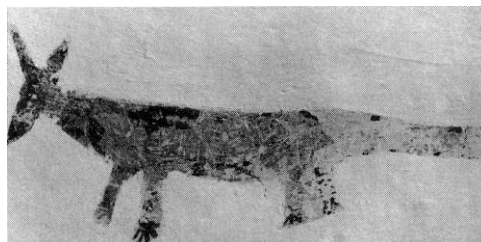

Fig. 25. Kalkmalet ræv, fra 1500'ernes begyndelse, på korets nordkappe (s. 4562). H. Wichmann fot. 1996. - *Afox. Wall painting from the beginning of the 16th century in the northern cell of the chancel vault.*

med tagfornyelse 1975 (ved H. P. Holm Nielsen, Odder) fjernedes de fleste stykker af ældre egetømmer, der da indgik som spærsko, -stivere og andre steder i skibet. De dengang udtagne prøver, hvoraf flere er forsynet med tømmernumre i form af romertal og fanestreger, skønnes uegnede til analyse.

Opvarmning, der siden 1950 har været elektrisk, nævnes tidligst 1906; 1935 blev anlægget, der betjente sig af en skorsten indhugget i triumfmurens nordside, repareret eller fornyet.²³

Den forgyldte *vindfløj* på toppen af tårnet (fig. 24) bærer initialerne B H de L for kirkeejeren Bodil Hofgaard *de* Lichtenberg og årstallet 1769 (jfr. s. 4557). Den sidder på en korskronet stang over en kugle, der indrammes af fire jernvinkler med pile og volutbøjler. 1880¹⁹ var stangen knækket og blev vistnok forkortet ved den efterfølgende reparation.

KALKMALERIER

I forbindelse med restaureringen 1960 undersøgte Egmont Lind i koret fundne kalkmalerispor, og arkitekt Aksel Skovs samtidige fotografier har givet yderligere oplysninger. Ved Nationalmuseets undersøgelser 1994 på de øvrige vægge og hvælv fandtes flere rester fra forskellige perioder, der herefter blev undersøgt af Hans Frederiksen og enkelte detaljer restaureret og bevaret synlige.

1) *Romanske*. Dele af en *mæanderfrise* ses på *nordvæggen i skibets østfag*, 269-312 cm over nuværende gulv (nedre og øvre afgrænsning) og 100 cm vest for østre kappeflig, bag hvilken frisen fortsætter. Dekorationen ses kun som røde kvadrerede og skrå streger på det ældste kalklag, der har en gråbrun farve. På samme kalklag og lidt drejet er malet et *indvielseskors*, diameter 32,5 cm (= én fod?) tæt ved vestre hvælvpille, med underkanten ca. 160 cm over gulv på sydvæggen af ovennævnte fag. Det er indridset i kalken og har røde blade og omrids (fig. 57, jfr. s. 3654, fig. 43). I midten et hul, antagelig stammende fra en lysestage, idet den øvre del af korset er farvet mørkebrunt af sod.

Fig. 26. Udsnit af kalkmalet dekoration fra 1500ernes begyndelse på en af skibets ribber (s. 4562). H. Frederiksen fot. 1994. - *Section of painted rib decoration in the nave from the beginning of the 16th century.*

Fig. 27. Indskrift »m(aria) mu ...?«, fra 1400erne(?) på triumfvæggen (s. 4562). H. Wichmann fot. 1996. - *Inscription "M(aria) mu ...?", from the 15th century(?) on the west wall of the chancel, cf. fig. 22.*

Fig. 28. Kalkmalet, uidentificeret $\dagger$ våben med samtidigt(?) årstal »158?«, på korets nordvæg (s. 4562). E. Lind fot. 1960. - *Unidentified coat of arms with contemporary(?) date, "158?" on the north wall of the chancel.*

2) Fra 1400rne(?) stammer muligvis en nu ufuldstændig *minuskellindskrift* (fig. 27, jfr. fig. 22) på *triumfvæggens* østside på den nordre del tæt ved kanten af korbuen. På andet kalklag er med rødt malet minuskier i to linier: »m(aria?) mu«.?, det første m kronet af fire kors, hvilket sandsynliggør læsningen Maria.

3) I 1500rnes *begyndelse* har alle hvælvene (jfr. s. 4553) antagelig fået en rødmalet dekoration, hvoraf enkelte detaljer er afdækket. *Korets* ribber har forneden haft røde kantstriber, højere oppe tilsyneladende spinkle sparrer med udtrukne spidser på alle ribbesider, i de skiftende farver rødt og gråt; i hvælvet en skødesløst rødstreget topdekoration indkredset af en grå streg. I nordre kappe ses en rødmalet *ræv*⁴⁴ (fig. 25).

Skibets hvælvdekoration er malet med rød jernilte på hvid kalkbund direkte på puds. Gjordbuerne har været prydet med en firkløverfrise mellem 1. og 2. fag og af en skaktavfrise mellem 2. og 3. fag samt på tårnbuen. Ribberne

har haft en enkel dekoration svarende til bl.a. den i nabokirken, Tåning, på undersiden en midtstreg med stive sideskud og trekantblomster, på siderne kantstreg med slyngtråde og fembladsblomster (fig. 26).

4) 1500rne. Et sorttegnede $\dagger$ våbenskjold (fig. 28) blev 1960 iagttaget på *korets nordvæg* i ca. 2 m.s højde. Af selve skjoldet var kun lidt bevaret, derimod sås hjelmen med hjelmtegn, to (ørne)vinger, samt hjelmklædet. Ved siden af våbenet var måske tilhørende årstal »158?«. Tilsyneladende herunder - følgelig ældre? - fandtes lidt af en indskrift med skriveskrift. Nu overkalket.

INVENTAR

Oversigt. Kirkens ældste inventarstykke er som vanligt den romanske granitfont, men kun kummen er bevaret. Bemærkelsesværdig er en akvamanile, dvs. en løveformet vandkande af messing fra 1200rnes sidste halvdel. Ikke alene er den en stor sjældenhed, men som noget usædvanligt befinder den sig endnu i kirkens eje. Fra katolsk tid stammer desuden tre bispefigurer fra o. 1500, nu anbragt i syddørens niche: S. Erasmus af Antiochia, en anonym bisp og S. Dionysius af Paris, der formodentlig har stået i $\dagger$ højaltertavlen. Denne er o. 1600 blevet afløst af den nuværende, der tilhører en gruppe repræsenteret i bl.a. Veng og Ølsted (s. 3233, 1729). Den rummer malerier fra 1847 udført af A. Schumann fra Horsens, der har malet et nyt billede hertil 1866, som atter blev afløst af et fra 1890. O. 1590 har den lokale herredsfoged, Knud Andersen, skænket både alterstager og klokken, hvis støber ikke har navngivet sig, men som må være den samme, der har støbt klokken i Klovborg (s. 4280). Kort efter 1600 har en lokal snedker, Peder af Hornstrup, udført prædikestolen og 1617-18 dens lydhimmel. Under Torstenssonkrigen var »fjenden«, dvs. svenskerne hårde ved kirken.²⁰ Vinduer blev slået ud, kirkedørens låse to gange sønderbrudt, og den nye bibel, røgelsekar, altersølv og messeklæder røvet, skønt de opbevarede i en kiste. Herefter måtte man til gudstjenesten anvende altersæt af tin. En kort periode i 1700rne brugtes et træskåret $\dagger$ stativ til dåbsfadet, der først var erhvervet 1685. I hvert fald indtil dette tidspunkt havde stenfonten efter middelalderlig skik haft sin plads i kirkens vestende. 1800rnes gentagne egetræsmaling af inventaret blev fjernet ved restaureringer 1921 og senest o. 1995, hvorefter ældre stafferinger er delvis genskabt.

Fig. 29. Altertavle o. 1600, med malerier fra 1847 af A. Schumann, Horsens (s. 4564). H. Wichmann fot. 1996. - Altar-piece c. 1600, with paintings 1847 by A. Schumann, Horsens.

Alterbord, middelalderligt, muret af munkesten, ca. 98 cm højt, 163 bredt og ca. 42 cm dybt, med en formodentlig til altertavlen beregnet påmuring på ca. 40 cm bagtil og ca. 25 cm fremspringende til hver side. Bagsiden hvidkalket, fremspringene sortmalet oven på hvidtningen. De forreste sider indklædt 1995 med nye træplader, tidligere et enkelt *†*fyrretræspanel. Ved kirkens restaurering 1995 fandtes oven på det murede bord og under den daværende *†*træplade en *mønt*

fra Christian IV. s tid (Skanderborg museum inv. nr. 557x1).

*†*Sidealterborde, se s. 4555 og 4575.

Alterklædet er 1955 vævet af Hanne Vedel, Åbenrå, i to grønne nuancer, i uld, foroven med tre tætstillede, røde striber i silke.

*†*Alterklæder. Tidligst omtalt er et, der 1604 skulle flikkes afen skrædder. 1620 købtes et nyt. 1630 fandtes et alterklæde af lærred, der imidlertid 1643-45 noteres stjålet af »fjenden« sam-

men med altersølv og messesærk (jfr. s. 4562 og s. 4569). Til et nyt klæde anskaffedes herefter syv alen lærred for 14 mk. 1660 købtes hos Morten Lutter i Horsens atter syv alen »skedslered« for samme pris, hvortil kom tråd og arbejds løn for 1 mk. Tre år senere købtes igen syv alen lærred.²⁰ 1719⁴²⁻³⁴³⁸ manglede et klæde, men et af rødt plys fandtes o. 1740,⁴³ men var 1747³⁶ »forrådneth nedenom og den søndre side rent formultet«. 1747-48²⁵ anskaffedes derfor et nyt for 20 rdl. 51 sk. afplys med den nytiltrådte konges, Frederik V.s, navn og krone broderet midtpå. 1791²¹ var dette imidlertid »pjaltet og ringe«. 1842 var anskaffet ny »alterbeklædning« (nok panel) og dug, men et klæde manglede tilsyneladende stadig 1854.¹⁸ 1862 fandtes et af (rødt) bomuldsfløjl. 1892 anskaffedes et med et kors af ægte guldbrokade.²³ 1900'ernes klæde var tilsvarende, rødt med guldgalonet kors og kanter.

Altartavlen (fig. 29), fra o. 1600, af eg, er et velskåret højrenæssancearbejde tilhørende en gruppe,⁴⁵ hvis nærmeste paralleller findes i Veng (s. 3233), Tulstrup (s. 3697) og Ølsted (s. 1729). Midtfeltets korsfæstelsesmaleri fra 1847 har tidligere på skift været dækket af to malerier fra henholdsvis 1866 og 1890, nu ophængt på skibets vægge.

Det er en tosøjletavle med volutsvungne storvinger og tredelt, hermesmykket attika kronet af trekantgavl med spiralvolutter. - Fodstykket har forsænket midtfelt med profilramme mellem sidefelter smykket med kasetteværk i fladsnit omkring fremspringende barnehoved. Yderst svejfede konsolvinger med reliefskårne spiralblade. Kraftige, kasetteværksprydte fremspring bærer de korintiske storsøjler, der har fornemt udskårne prydbælter med kartoucheskjolde, hvori mod nord Troen med kors, mod syd ung kvinde med lam (Tålmod) (fig. 30a). Rammeværket bag storsøjlerne har hver tre listeindrammede felter, midtfeltet indrammes af nye (rekonstruerede) tandsnit. De ret smalle storvinger er formet som en spiralvolut, hvis kant er smykket med attisk slyngbånd og akantusblade. Foroven løber de ud i et profilstillet løvehoved med åbent gab og kraftig mankekrave, forneden i dyrepoter med kløer.⁴⁶ Volut-

tens »mave« har en skåret fantasiplante med blomster og vindrueklase. Den lave frise har listeindrammede småfelter på fremspringene, gesimslisten en tungebort. Attikaens tre profilerede fyldingsfelter er indrammet af kraftig ægestav og flankeret af kvindelige hermer (fig. 30b-c), de yderste fornemt klædt, med pibekrave og halskæde med smykke, de andre nøgne, med krydsede arme. Skafterne har kasetteværk med frugtophæng. De mindre, kartoucheformede vinger har beslagværk i fladsnit og bosser. På hovederne bærer kvinderne volutkapitæler, der støtter trekantgavlen, flankeret af nye, drejede spir og kronet af en lille, nøgen engel blæsende i (ny) basun. På gavllisterne ligger udsavede spiralvolutter.

Tavlen har 1994 gennemgået en snedker- og stafferingsmæssig istandsættelse, hvor bl.a. ægte guld har afløst uægte. Stafferingen går imidlertid tilbage til en restaurering 1921 ved Harald Munk, Holbæk,⁴⁷ der genfremstillede en farvelægning, der opfattedes som oprindelig, og hvoraf var bevaret en del rester: en dominerende brun bundfarve, stafferet med gråt, grønt, rødt og guld samt rød og grøn lasur på sølv. Indskifterne står med gylden fraktur på sort bund. I frisen, måske refererende til et ældre maleri: »Oc der kom En Anden Engel og stod hos alteret oc som hafde et gyldent Røgelsekar oc hannem blef gifuet megen Røgelse, at hand skulde gifue alle helgenes Bøner paa det gyldene Alter som er for Stolen« (Joh. åb. 8,3). I fodfeltet er 1921 efter sognepræstens forslag skrevet et citat fra Joh. 6,27, »Arbejder ikke for den Mad« etc.

I de tre attikafelter ses *malerier*, antagelig fra 1847,⁴⁸ afdækket og restaureret 1921. I nordre felt en frontal trekvartfigur af den velsignende Kristus holdende den korsbærende jordklode, i midtfeltet en hane stående på en søjle hvorover de krydsende marterredskaber, spyd og stage med svamp. I søndre felt, der var utydeligst og blev stærkt fornyet, en kvinde.⁴⁹ I gavltrekanen det strålekransede Jahve-navn. Oven på disse malerier havde o. 1890 været udført nogle symbolske *†malerier*, på attikaen med et latinsk kors i midten, i gavltrekanen en stærkt gul sol.

Fig. 30a-c. Detaljer fra altertavlen o. 1600. a. Prydbælte med kvinde og lam. b-c. Hermer fra topstykket (s. 4564). H. Wichmann fot. 1996. - *Details of the altar-piece c. 1600. Carving on colonnette and herms on the top-piece.*

I storfeltet er et *maleri* på træ, 122,5 x 102 cm, af *Kristus på korset*, antagelig malet 1847 af A. Schumann, Horsens, der 1840 har udført et ganske tilsvarende (†)maleri til altertavlen i Vinding (s. 3893). Den ligblege Kristusskikkelse har gråbrunt hår og hvidt lændeklæde; korset rejst på en grøn bakke foran brune bjerge og en blåsort himmel. Maleriet er formodentlig udført i forbindelse med den nedenfor omtalte staffering fra 1847 og muligvis oven på et ældre †maleri, hvoraf restaurator fandt rester.

Fra 1866-1994 var korsfæstelsesmaleriet dækket af to alternerende billeder, omtalt nedenfor.

Altertavlens ældre historie kan til dels følges ved hjælp af kirkeregnskaber og kaldsbog. Tavlen, der stilistisk kan dateres til o. 1600, er i de ellers udførlige regnskaber²⁰ først omtalt 1624 og da i forbindelse med en staffering, der følge-

lig er tavlens første. Dette år fik Jens maler i Horsens for at »formale en tavle i kirken« 13/£ dl. og til kosten i otte dage 3 dl.²⁰ I sognepræsten Jens Jensen Storrings embedsperiode 1670-97 har denne sammen med sin anden hustru bekostet en staffering af altertavlen og til lige deres fåbne begravelse i koret (jfr. nedenfor). Dette var meddelt på tavlen i en †indskrift, der var bevaret indtil 1847.⁴⁸ Indskriften lød: Denne Altertavle haver den ærværdige, hæderlige og meget vellærde Mand, Hr. Jens Jensen Storrings, Sognepræst til Ousted og Tørning (dvs. Tåning) Menigheder og Provst over Woer Herred med sin hæderbaarne Hustrue, den gudelskende Matrone Ane Sørensdatter Faber, paa egen Bekostning ladet staffere. - Herforuden have de af egne Midler ladet bekoste dette Begravelse hernedenfor til Hviilekammer for deres

Fig. 31. Bispefigurer fra o. 1500 fra $\dagger$ højaltertavle. S. Erasmus af Antiochia (i gryden), anonym og S. Dionysius af Paris, jfr. fig. 33 (s. 4567). H. Wichmann fot. 1996. - *Figures of bishop saints c. 1500, from $\dagger$ high altar-piece. St. Erasmus of Antioch, anonymous, and St. Dionysius of Paris, cf. fig. 33.*

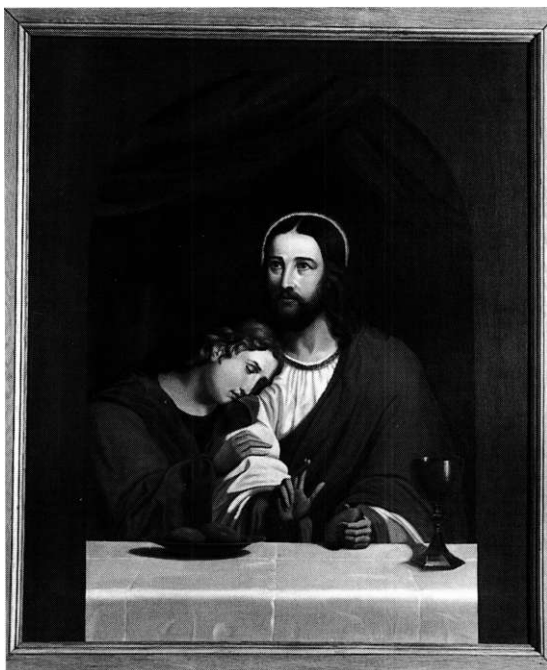

Fig. 32. Tidligere altertavlemaleri, Jesus og Johannes, udført 1866 af A. Schumann, Horsens (s. 4566). H. Wichmann fot. 1996. - *Former altar painting 1866 by A. Schumann, Horsens.*

Legemer, hvorudi allerede ere begravne hans første Hustrue, den dydzirede og priselige Matrone S. Sophie Christensdatter med deres 2-de Sønner, saavel som hans meget hæderlige Forfædre af samme Slægt,⁵⁰ som haver været Præster her til Menigheden udi 100 Aar med deres Hustruer, Børn og mange Paarørende. Gud give dennem med alle troende en glædelig Opstandelse paa den yderste Dommedag.« I overensstemmelse med ovenstående meddelelse er tavlen da også i inventariet for 1702³⁶ omtalt som stafferet og 1791²¹ som »meget god«.

»Aar 1847 blev Altertavlen malet af Schumann Horsens« ifølge en $\dagger$ indskrift på tavlens bagside, noteret 1922 af restauratoren H. Munk. Denne staffing bestod formodentlig af en gråmaling med røde og blå detaljer og en del guld. I storfeltet maledes det ovennævnte korsfæstelsesbillede af A. Schumann. - 1862 rummede tavlen stadig billedet af Kristus på korset, men tre år senere ønskede man et nyt alterbillede ligesom det i Tåning.²³ Det blev en fremstilling af Jesus og Johannes ved nadveren (fig. 32), af samme Schumann, udført i olie på lærred, 125,5 x 104,5 cm og signeret »A.S. 1866«. Jesus er her vist med mørkebrunt hår, bærende rødlig lilla kappe over hvid kjortel, Johannes iført tilsvarende kappe med grågrøn bræmme. På det hviddugede bord en gylden kalk og en tallerken med brød. Personerne ses bag en brunmalet, rundbuet ramme, hvorunder brunt draperi; mørk baggrund. En samtidig overmaling af selve tavlen er formodentlig bevidnet ved en malersignatur »I.C. 1866« på gesimsen.

1889²³ ønskedes tavlen atter malet og forgyldt som før og »det i kirkelig henseende meget utilfredsstillende alterbillede« udskiftet med et nyt, hvis motiv skulle afgøres af provsten. Stafferingen blev antagelig foretaget 1890,⁵¹ og det valgte motiv blev Kristus og Maria Magdalene i scenen *Noli me tangere*, der var yndet i samtiden jfr. bl.a. Tiset (s. 2242) og Kasted (s. 1600). Det er også her antagelig udført af P.A. Lyders, i olie på lærred, 130,5 x 110 cm. En forklaret, lyshåret og hvidklædt Kristus velsigner den i forgrunden knælende, rød- og blåklædte Maria Magdalene, der strækker armene op mod ham. Til den ene

Fig. 33. Udsnit af bispefigurer, fra o. 1500, før restaureringen 1923, jfr. fig. 31 (s. 4567). Fot. 1923 i NM. - *Detail of bishop saints, c. 1500, before restoration 1923, cf. fig. 31.*

side grå bjerge, til den anden Golgatha med to kors mod en lys himmel. I fodfeltet maledes den tilhørende findskrift: »Siig dem jeg farer op til min Fader..«, Joh. 20,17.

Efter restaureringen 1921 blev dette maleri udskiftet med det førnævnte af Jesus og Johannes, indtil også dette blev fjernet 1994, så det nyrestaurerede korsfæstelsesmaleri atter blev synligt. De to andre malerier, der i mellemtiderne havde hængt på skibets vægge, blev atter anbragt her.⁵²

Tre *bispefigurer* (fig. 31 og 33), fra o. 1500, formentlig stammende fra den tidligere *thøjalter*-tavles midtskab, er o. 1995 opstillet i en ny egetræsramme og placeret i nichen til den tilmurede syddør. 1923 restaureret af Kr. Due og forsynet med nye bispestave.

De tre helgener, der står i fuldt bispeskrud med mitra på hovedet, er, fra øst, S. Erasmus,

biskop af Antiochia, en anonym biskop og S. Dionysius af Paris, begge de navngivne tilhørende de såkaldte nødhjælpere. Figurerne er helt afrenset for farve, så egetræet står lyst og med glat overflade. De to yderfigurer er næsten lige høje, 115-116 cm, og ens i klædedragt og ansigtstræk, Erasmus⁵³ dog lidt mere fedladen og med svagt rynkede bryn. I venstre hånd holder han skaftet til en afbrudt genstand, venstre skulder er tilsat ved restaureringen. Han står med fødderne skjult i en stor gryde, ifølge legenden fyldt med kogende olie. Gryden er prydet med tre tværriller, har skarpkantede ører og to trekantede fødder. Den midterste og højeste biskop er anonym, da han har mistet sit karakteriserende attribut i venstre hånd, hvoraf der nu kun kan ses spor i form af et indhak med hul til den dyvel, der har fastholdt hånden. Hans mitra er lidt højere end de andres, og han bærer som

Fig. 34. Alterkalk 1708, udført af Mogens Thommesen Løwenhertz, Horsens, bageret omlavet 1767 (s. 4568). H. Wichmann fot. 1995. - *Chalice 1708, made by Mogens Thommesen Løwenhertz, Horsens. The cup altered 1767.*

Fig. 35. Alterdisk 1708, med graveret våben 1767 for kirkeejeren Bodil de Lichtenberg (s. 4569). H. Wichmann fot. 1995. - *Paten 1708, with coat of arms 1767 of the church patron, Bodil de Lichtenberg.*

den eneste korkåbe, sammenholdt af et bånd ved brystet, måske herved markeret som hovedfigur. Under albaen ses hans højre, runde skosnude, den anden er forsvundet ved en beskadigelse. Den tredje figur, S. Dionysius, er fremstillet med både hoved og mitra, selv om han samtidig i højre hånd bærer sin afhuggede pandeskal, med hårlok og mitra, i overensstemmelse med legenden, ifølge hvilken han bar sit hoved fra henrettelsesstedet til sin gravplads. Højre, runde sko ses.

De to yderfigurer er som ovenfor antydte skåret af samme hånd, den højere og slankere bispefigur skiller sig ud ved finere ansigtstræk, en mere stiliseret foldebehandling af hagelen og ved den bemærkelsesværdigt lille højrehånd.

1915 gjorde konservator Niels Termansen, Nationalmuseet, opmærksom på de gode, gotiske figurer, som han havde fundet på loftet »under murernes stilladsbrædder og andet skrammel«. 1923 blev de som ovenfor nævnt restaureret af Kr. Due, der især bødede på en lang revne gennem Dionysius, helede Erasmus' skulderparti samt tilføjede nye bispestave. Herefter opstillet på hylder i førnævnte dørniche. O.1995 er figurerne blevet rensat og voksbehandlet af Jens Johansen⁵⁴ og anbragt i et nyt skab i døren.

Altersølv. Kalk (fig. 34), 1708, udført af Horsens-mesteren Mogens Thommesen Løwenhertz, repareret 1767 på bekostning af den nyblevne patronatsejer Bodil de Lichtenberg. Den er 20,3 cm høj og af guldsmedens vanlige type med en nær parallel i Astrup (s. 2350). Over en 12-tunget fodplade er foden drevet op med et tilsvarende antal tunger, der foroven afsluttes af lille tungekrans, forneden støder til den afrundede rands halvcirkulære skiver; i sviklerne ruder på punslet bund. På fodpladen ses mesterens stempel (Bøje II, 1982, nr. 6126), og på en af tungerne er ligesom i Astrup graveret et latinsk, strålekranset kors med skriftbånd, hvorpå »INRI« med store skriveskriftsbogstaver. På en tungeunderside er graveret vægtangivelsen: Vig(!) 28 Lod 1½ q«. Små, indknebnede skaftled på hver side af knoppen, der har drevne rudetunger og seks fremspringende rudebosser, krydsskraveret på forsiderne. Det glatte bæger, der 1865²³

blev forhøjet med 1½ tomme (men denne del atter fjernet 1993), bærer en graveret indskrift med kursiv og store skønskriftsbogstaver: »OUSTED KIERCHIS KALCH Anno 1708. Repareret og Forgylt paa Bodil de Lichtenbergs bekostning Anno 1767«. På siden er tillige graveret et stort Lichtenberg-våben med rokokoornameenteret hjelmklæde, udført efter samme fortegnelse som det på oblatæsken (se nedenfor). Istandsæt 1993 af Søren Weitemeyer med tilføjelse af kvartlåg med hældetud.

Den tilhørende *disk* (fig. 35), 13,5 cm i tv., er meget flad og oversiden endnu forgyldt. På fanen har den dels samme mesterstempel som kalken, dels et graveret indvielseskors, der på tværarmen har det vanlige »INRI«, med store skriveskriftsbogstaver. I bundfeltet er graveret Lichtenberg-våbenet som på kalken, samt på fanens underside, med kursiv, den tilsvarende indskrift, her desuden med: »Vig. 6 lod 2½ q«.

†*Altersæt*. 1630 fandtes en *†kalk* og *†disk* af sølv, forgyldt, der vejede 37 lod, men 1643-45 meddeles i kirkeregnskaberne, at svenskerne (i krigstiden) blandt andet havde røvet kalk og disk (jfr. alterklæde). Til et nyt *sølvaltersæt* købtes 1648-49 33 lod sølv for 24½ sl. dl. og 1 mk., som sædvanlig et langt større beløb end udgiften til arbejdslønnen til guldsmed Laurs (Lave) Jørgensen i Horsens (Bøje II, 1982, s. 250), nemlig 4 sl. dl. ½ mk. 1661 eksisterede sølvsættet stadig, men 1681-82 omtales kun en disk af sølv, mens kalken var af tin, formodentlig stammende fra det nye *†sæt af tin*, der 1643-45 for 1 sl. dl. var købt til erstatning for det stjålne sølvsæt.²⁰ Tinsættet omtales senest 1701.⁵⁵ - 1708 må et nyt sølvaltersæt være anskaffet (jfr. indskriften på den bevarede kalk, se ovfr.), tidligst nævnt i inventariet for 1719.⁴²

Berettelsessæt, o. 1860, udført af Erik Christensen Lind, Horsens og ganske svarende til det i Linnerup (s. 4319). Den 13 cm høje kalk (fig. 36) har trompetformet fod og skaft i ét, lille knop og halvkugleformet bæger med spinkel profilstav ved munden. Ved fodens yderrand er graveret en bort med skiftevis glatte og riflede kvadratfelter samt et indvielseskors. Under bunden tre mesterstempler (Bøje II, 1982,

Fig. 36. Sygekalk o. 1860, udført af Erik Christensen Lind, Horsens (s. 4569). H. Wichmann fot. 1995. - *Chalice for the Sick, made c. 1860 by Erik Christensen Lind, Horsens.*

nr. 6246 flankeret af nr. 6240). I bægeret kan nedsættes den cylinderformede oblatæske, 5,4 cm i tv., påskruet disken, der er 8 cm i tv., og som har samme kors på fanen som kalken. Både fanens underside og oblatæsken har lige-

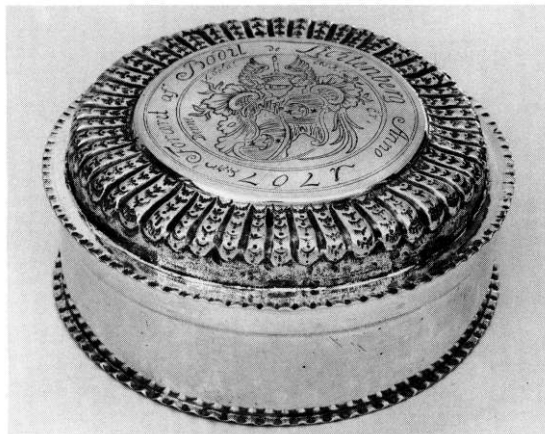

Fig. 37. Oblatæske foræret 1767 af Bodil de Lichtenberg og udført af Knud Rasmussen Brandt, Horsens (s. 4570). H. Wichmann fot. 1995. - *Wafer box, donated 1767 by Bodil de Lichtenberg and made by Knud Rasmussen Brandt, Horsens.*

ledes samme sæt mesterstempler. I samtidigt læderfederal med stemplet bort og utydelig indskrift med skriveskrift: »...Ousted og [Hjorts]vang(?) Kirker«.

Oblatæske (fig. 37). »Denne Abelat æske Er Anno 1767 Foræret af Bodil de Lichtenberg« og udført af Knud Rasmussen Brandt, Horsens. Æsken, hvis form svarer til andre afsamme mester i bl.a. Odder (s. 2551), og som ligeledes er skænket af kirkeejere, er 11 cm i tv. og 4,4 cm høj. Den har smal, bølget fodplade og nedre kant på låget, der på randen har en karakteristisk, drevet udsmykning med radiære riller med småringe. På den flade lågoverside er med kursiv graveret giverens ovenfor nævnte indskrift, dels inden for, dels i et kontureret bånd omkring Lichtenberg-våbenet, udført efter samme, antagelig fra giveren udleverede fortegning som på alterkalk og disk (jfr. ovenfor). Under bunden mesterstempelt (Bøje II, 1982, nr. 6145).

Skrin (fig. 38) til altersølvet, antagelig fra o. 1767, da altersølvet blev istandsat og oblatæsken skænket. Det er af eg, 33,5 cm langt, 17 cm bredt og knap 16,5 cm højt, ottekantet i lukket tilstand og jernbeslået med tværbånd. Midt på lågets ene side er et beslag med jernlåseplade, der går ned over og danner lukke for en tilsvarende lås; for den ene ende en jernhank, fæstnet på rosetbeslag. Indvendig er tre riller til fæst-

Fig. 38. Egetræsskrin til altersølvet, antagelig fra o. 1767 (s. 4570). H. Wichmann fot. 1995. - Oak case for the altar plate, probably from c. 1767.

Fig. 39. Alterkrucifiks fra 1800erne (s. 4571). H. Wichmann fot. 1996. - Altar cross from the 19th century.

nelse af henholdsvis kalkens mundingsrand og fod samt disken. Rester af egetræsmaling udvendig.

Alterkander. 1) 1956, af sølv, 30 cm høj, foden en kopi af alterkalkens. Stemplet (19)56 på lågets underside og under foden, der tillige har stemplet for Horsens Sølvvarefabrik.

2) Nævnt 1862,²³ fra Den kgl. Porcelænsfabrik, sort med forgyldt kors og gyldne kanter. Ude af brug.

† *Tinflasker.* 1604 omstøbtes en tinflaske, antagelig identisk med en, der omtales 1630. 1650 betales for at »færdiggøre«, formodentlig reparere, en tinflaske til at have vin i.²⁰

Vinskummeske, 1903,²³ af sølv, udført af Rasmus Jensen, Horsens, ifølge mestermærket (Bøje II, 1982, nr. 6277); på skaftet graveret: »Ovsted kirke 1903«.

Alterstager (fig. 41), o. 1590, af messing, ca. 47 cm høje, begge med formodet graveret givernavn »Knvd Ander-sen«. Denne er antagelig

identisk med den Knud Andersen Eir, der er nævnt på klokken (s. 4579), og som 1584 var delefoged og fra 1587 herredsfoged for Voer herred.⁵⁶ Stagerne har klokkeformet fod, koniske skaftled, aftagende i størrelse opefter, adskilt affladrunde, midtdelte led. Kraftig profileret lysskål med skarpkantet midtled. Inddrejede dobbeltlinier på skaft og fod, hvorpå ovennævnte navn er graveret med små versaler. 1957 fik stagerne nye messinglysetorne i stedet for »påsatte skåle«. 1862 ønskedes »de ubrugelige lamper« (antagelig påsat stagerne) udskiftet med voks- eller stearinlys.²³

Syvarmet lystage, såkaldt Titusstage, med graveret indskrift, skriveskrift, på den ottekantede fods aftrappede led: »Sønd. i Adv. 1936. J.P.V.F. og Hustru K.M.F. Joh. 8-12. Jeg er Verdens Lys«, etc.

†*Alterbøger*. 1615¹⁴ købtes en alterbog for 3 mk. 1661 fandtes en gammel bibel, den ny var »henrøvet«.²⁰

**Bogbeslag*. To små stykker oppresset kobberblik er 1960 fundet i skibets gulv (jfr. s. 4544). Det ene er formet som fletværk, udflygende i den ene ende, den anden rundet. De lavere partier markeret med punslede prikker. I hver ende et stift hul med stift. Det andet er formet som et spejlvendt S med brede ender. Stift hul eller spor heraf i hver ende. (NM. nr. D 116, 117-1960).

Fig. 40. Akvamanile af messing fra 1250-1300, jfr. fig. 42-43 (s. 4571). A. Nyboe fot. 1988. - *Aquamanile of brass, from 1250-1300, cf. figs. 42 and 43.*

Fig. 41. Alterstager fra o. 1590, formodentlig skænket af Knud Andersen, herredsfoged for Voer herred (s. 4570). A. Nyboe fot. 1988. - *Altar candlesticks c. 1590, donated by Knud Andersen, district judge of Voer county.*

Alterkrucifiks (fig. 39), 1800rne, tidligst omtalt 1862²³ stående på alterbordet. Den ca. 26 cm høje Kristusfigur er nyforgylt ligesom blomsten over dens hoved og kraniet på de kryds-lagte knogler forneden. Det 1874²³ fornyede korstræ står på et knoldet, grønt jordsmon, opstillet på en brunmalet trækasse med polykrome kanter. Samme år blev alterkrucifikset rensat for farver, gentaget 1895²³ og senest istandsat og nystaffet 1995 af Jens Johansen.

*Fragment af *frøgelsekar*, måske stammende fra det »ildkar«, der 1643-45 var blevet forbedret, da det forrige var røvet af fjenderne.²⁰ Det er et 1,4x3,0 cm stykke af en bronzekant, fundet i gulvet 1960. Nu i NM (inv. nr. D 118-1960).

Akvamanile (fig. 40, 42-43), vandkande af messing, fra 1200rnes sidste halvdel(?), formodentlig nordtysk arbejde (Westfalen, Sachsen).⁵⁷

Kanden har været anvendt til liturgisk brug ved præstens håndtvæt i forbindelse med mes-

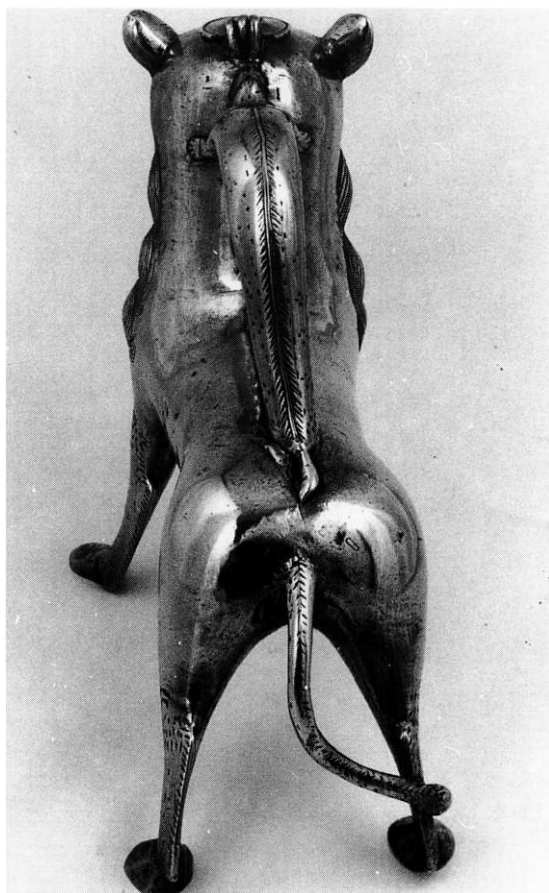

Fig. 42. Akvamanile af messing fra 1250-1300, jfr. fig. 40 og 43 (s. 4571). A. Nyboe fot. 1988. - *Aquamanile of brass, from 1250-1300, cf. figs. 40 and 43.*

sen. Akvamanilen har form af en stående løve med stive, lidt skrævende forben, 26,7 cm høj til ørespids og ca. 32 cm lang. Hanken er formet som en drage, der med sine fritstøbte forben plantet i løvens nakke bider sig fast heri. Mellem løvens ører er et lille, firkantet hul beregnet til vandpåfyldning, nu dækket af et nyere, rundt låg fæstnet til tredelt øsken. Løven bider over en lille, rørformet tud, hvorigennem vandet kan hældes (fig. 43). Dens kraftige manke består af rillede bukler, poterne er runde uden angivelse aftæer, dens bøjede hale ender i lille klumpdusk. I bringen er indfældet en 2,3 x 2,1 cm messingplade af afvigende farve dækkende det hul, hvorigennem støbekernen er fjernet. Løvekrop og drage er støbt hver for sig og senere efterbe-

handlet med ciseleringer, riller på manken og småstreger og prikker på hoved, ben, hale og drageryg.

Akvamanilen er tidligst omtalt af Uldall 1889. Den var da anbragt i vestligste gemmeniche i korets nordvæg tæt ved døbefonten og har formodentlig da været anvendt som dåbskande. Efter at M. Mackeprang⁵⁸ havde genfundet den her 1904 og gjort opmærksom på dens sjældenhed, blev den fra det følgende år forvaret i et brandsikret skab. Nu i præstegården.

Messehagler. 1) Formodentlig fra 1887,²³ skjoldformet af rødt fløjl med guldgaloneret kant og latinsk rygkors; 89 cm lang. Hvidt lærredsfoer påstemplet: »C.J.M. Fyrwald & Co. Guldtrækkeri. Tordenskjoldsgade København«. På skulderen tre lange messinghægter stemplet med samme mærke. 2) 1955,²³ af grønfarvet hør vævet med lille krydsmønster. På begge sider et latinsk guldtråds kors med indfældede grønne, ligearmede kors med tilspidsede ender. Lynlås på skulderen; 112 cm lang. 3) 1971, fælles med Tåning og Hylke. Hvid med lille hætte bagpå og på begge sider en lodret stribe med guldtråds-mønster som bund for hvide felter med røde georgskors. Midtlukke med lynlås; 120 cm lang. Indsyet, vævet seddel med påskrift: »Galleria d'Arte Sacra Arredamento Liturgico Param. Sacri Roma«. - †*Messehagler.* 1630 ejede kirken en hagel af grønt, forslidt fløjl. 1654-55 bekostedes for 47 sl.dl. en ny hagel. 1661 omtales den som »henrøvet« sammen med messesærk og bibel (jfr. s. 4562), men en gammel hagel var i behold.²⁰ O.1700⁵⁵ manglede en hagel, men 1702³⁶ var der tilsyneladende anskaffet en. 1739-40⁴³ var haglen af rødt plys ligesom falterklædet. 1747-48²⁵ blev købt en ny afløjl, måske identisk med den, der 1791²¹ karakteriseredes som god og af rødt fløjl.- Da der 1887²³ erhvervedes en ny (jfr. ovenfor), skulle den gamle hagel anvendes til betræk til prædikestolen.

Alterskranke, 1865,²³ udført med skranken i nabokirken Tåning som model, men ændret 1995 ved nyopstillingen. Den består af slanke, drejede balustre med ringled samt klodser til base og kapitæl, håndlisten af mahogni med buet overside. Nu gråmalede balustre med

Fig. 43. Detalje af akvamanile af messing, fra 1250-1300, jfr. fig. 40 og 42 (s. 4572). H. Wichmann fot. 1995. - *Detail of aquamanile of brass, from 1250-1300, cf figs. 40 and 42.*

brungule ringe og rødbrun håndliste, tidligere guldbronzeret. Oprindeligt opstillet i retkant ca. 40 cm fra alteret, ved restaureringen 1995 anbragt i lige linie tværs over koret og med en låge i hver side. †*Alterskranke*, først omtalt 1791,²¹ da knæfald og gitteret meldes i god stand. O. 1830 ønskedes knæfaldet gjort bredere og 1847 malet; samtidig burde der anskaffes læderhynder her-til.¹⁸ Ved synet 1862²³ var dette gennemført, og der var plads til 12 kommunikanter.

†*Korskranke*, tidligst omtalt 1791,²¹ jfr. †*alterskranke*. 1847 skulle »skrankerne« males, og 1862²³ beskrives den som et »simpelt træsprinkelværk«, perlefarvet som de øvrige stole.

Døbefont (fig. 44), kummen romansk, af let rødlig granit med sorte korn, foden ny, af grå granit. Den halvkugleformede kumme, der ifølge Mackeprang (*Døbefonte* s. 234-239, 249)

tilhører de østjyske løvefontes klassiske type og henregnes til Sjørslevgruppen), er ca. 53 høj, 89 cm i tv.m., uden afløb og mundingsprofil. Siderne har gruppens vanlige, lave relieffremstilling af to par modstillede løver, hvert med fælles, kraftigt fremspringende mandshoved, det østvendte 22 cm højt og 8 cm i relief, det modstående henholdsvis 21 og 10 cm. Øjnene er tætsiddende, hvælvede, det rillede hår midtdelt, tynd moustache over glat hageskæg. Halen er ført ned mellem benene og hen foran kroppen, hvorover den breder sig ud i et flot, flerdelt akantusblad. Mellem bagkroppene mod syd er en stor, symmetrisk akantusplante, af Mackeprang iagttaget som en replik af den på et fodfelt af Dover-fonten (s. 3164). En stor bladranke med flere sideskud og blade løber foroven langs munden.

Fonten står nu på en ny fod fra o. 1949, tegnet af V. Norn, en granitplade med vulst og skaftled, ialt 41 cm høj, der har afløst en muret, cementpudset fod bestående af polygonal plade, hvorover vulst og konisk skaft.⁵⁹

Hvornår døbefonten har mistet sin oprindelige fod vides ikke.

1685-86²⁰ måtte stenfonten vige for en træfont (jfr. nedenfor), hvori et nyerhvervet dåbsfad blev anbragt, således som nævnt i inventariet 1702. Den »anden gamle font« stod da »neden i kirken«, ³⁶ dvs. i vestenden efter middelalderlig skik. Før 1791²¹ er stenfonten atter blevet taget i brug, idet den da omtales »med sit bækken«, men uden at placeringen nævnes. - 1865²³ ønskedes fonten anbragt i nordre hjørne bag korbuen, hvorfra den 1890²³ skulle flyttes hen til øverste, korte kvindestol, dvs. østligst mod nord. O. 1904 stod den under korbuen i nord; 1995 opstillet østligst i skibet, midt for koret.

†*Træfont*, 1685-86²⁰ købt for 5 sl. dl. hos Anders billedsnider, der leverede en »udhugget... fuldkommen fod af træ« til et nyanskaffet dåbsfad (jfr. nedenfor). Træfonten senest omtalt i inventariet 1719.⁴²

Dåbsfad (fig. 45), o. 1550, sydtysk arbejde af drevet og punslet messing, erhvervet til kirken 1685-86. Det store fad, 54,5 cm i tv.m. med 5,5

cm bred, let opadbøjet fane, er ret dybt, 6,5 cm ved den skrå inderkant. Fremstillingen i bundfeltet svarende til fade i Åby og Søften (s. 1441, 1698), er den vanlige af Bebudelsen indkredset af udpudset bogstavbort og her udenom drevet tidselranke samt stemplede småblade. På fanen er stemplet to rækker, næsten udpudsede, yderst af kogler(P), inderst firkløvere(P). Her er også graveret et symmetrisk ejerskjold hvori versalene »K.I.« over »D« (rimeligvis et kvindenavn, K.I. ...datter). - 1685-86²⁰ købtes for 4 sl. dl. et »nyt, stort messing døbebækken« hos Anders Holgersen i »Ørschouf« (Ørskov i det nærliggende sogn Ørridslev). Det anbragtes i den nye træfont og overflyttedes senere til den gamle stenfont (jfr. ovenfor). - 1891²³ ønskedes fadet loddet og løftet fra bunden affonten, hvor det havde stået, og anbragt i en egetræsramme i plan med fontekanten. - Et *†dåbsfad* af messing kun nævnt 1681-82.²⁰

Dåbskande (fig. 59), »Ousted Kirke 1904«, graveret med skriveskrift på det flade metallåg. Af blå fajance med hvide tulipanblomster, 19,5 cm høj. Under bunden stemplet et kronet skjold

Fig. 44. Døbefont af granit, kummen romansk, foden fra o. 1949, efter tegning af V. Norn (s. 4573). H. Wichmann fot. 1996. - *Baptismal font of granite, Romanesque basin, and base from c. 1949.*

Fig. 45. Dåbsfad af messing, o. 1550, sydtysk arbejde (s. 4573). H. Wichmann fot. 1996. - *Brass baptismal dish, c. 1550, south German work.*

med omskriften: »Opaque de Sarreguemines«, dvs. fajance fra S. Nu ude af brug. En gammel *†dåbskande* skulle 1862²³ repareres og »afpudses«, hvilket antyder, at den var af metal, snarest tin.

Prædikestolen (fig. 46), fra begyndelsen af 1600rne,⁶⁰ er et enkelt arbejde antagelig udført af en lokal håndværker, nemlig den Peder snedker i Horndrup (Tåning sogn), med hvem der fortingedes 1617¹⁴ at udskære en himmel prædikestolen, der således nævnes første gang her.

Stolen har fire ret smalle fag flankeret af kannelerede pilastre, der smalner ind opefter mod profilkapitælerne. Fyldingerne har ligeledes kannelerede pilastre med kraftige profilkapitæler samt bueslag med æggestav og tandsnit. I sviklerne er skåret store halvrossetter med hulede blade, og mellem dem ses varierende småfigurer, skjold, stjernerose, kors over hjerte og skjold, hvori et reliefskåret P, formodentlig snedkerens for bogstav. Både frise og postament har fremspring med forsænkede, profillisteindrammede småfelter, tilsvarende felter stikker frem på hver side af og bag frisens fremspring. Frise- og postamentlister forkrøpper sig over fremspringene, og selve gesimspladen har tilsvarende, kraftigt udladende forkrøpninger.

Den herpå anbragte *bogpult* fra 1800rne, af form som en stor, opslået bog svarende til den i Yding (s. 4532), har et lille, fløjlsbetrukket stykke på hver side af det udhulede rum til biblen.

Prædikestolen, der er anbragt på triumfvæggens søndre del, har opgang i koret ad en muret trappe, der fører til en gennembrydning af triumfmuren. Stolen bæres af en egeplanke fastnet i muren, og dens søndre fag hviler på en munkestenspāmuring til hvælpillen her, der står på resterne af et *†*sidealterbord (jfr. s. 4555).

Efter en istandsættelse o. 1995 ved Jens Johansen fremtræder stolen med rødbrunt og rødt som de dominerende farver, suppleret med blå, gråt og grønt på enkelte detaljer og lister samt ægte forgyldning. I frise- og postamentfelter er malet henholdsvis grønne kviste og korsstillede blade og kviste med gule frugter. I de oprindelig udekorede arkadefelter har kunstmaleren Harald Lund 1921⁴⁷ malet brune mauresker på guldbund. Den øvrige staffing, foretaget i forbindelse med en snedkermæssig istandsættelse, var en genfremstilling, muligvis af den oprindelige, der stort set svarede til altertavlens. Herved blev afdækket, dels en grå farve, dels en egetræsmaling. Ifølge sognepræsten var prædikestolen 1791²¹ i forsvarlig stand, men o. 1830 trængte den til at males, hvilket skete året efter.¹⁸ Allerede 1848⁶¹ blev stolen atter malet, antagelig med den førnævnte grå farve samt formodentlig suppleret med dekorationerne i frise og postament. 1866²³ blev stolen lyst egetræsmalet og stafferet med uægte forgyldning.

Lydhimlen (fig. 46), med skåret årstal 1618, er som ovenfor nævnt udført af Peder snedker i Horndrup for 14 dl. i løbet af de 54 dage, kirken havde ham på kost for 7½ dl. 1 mk. Afmateriale indkøbtes »egefjæl og kløf« for 3 dl. samt to lænker, hvori himlen blev ophængt. Seks pligtskarle, for 1½ dl, skulle der til for at ophænge den store himmel. 1619 fik en maler, der hentedes i Horsens, antagelig Jens maler, 11½ dl. for at male den i otte dage, da han fik kosten for ialt 2 dl.³⁴

Den i forhold til stolen imponerende, sekskantede himmel har på frisen en omløbende indskrift med reliefversaler: »Adspør(!) først Gvds

Fig. 46. Prædikestol fra 1600ernes begyndelse, med lydhimmel fra 1618 (s. 4574). H. Wichmann fot. 1996. - Pulpit from the beginning of the 17th century, with sounding-board from 1618.

rige oc hans retferdighed sa(!) skal all ting dig tel falde. 1618.» Gesimsen er prydet med ægestav, kronlistens underside med bosser. Hængestykkerne er skårne dobbeltvolutter med skellagte blade, midtfor et lille flettekors. Under hjørnerne hænger børneenglehoveder (fig. 48), det midterste med rillet hår, de andre med

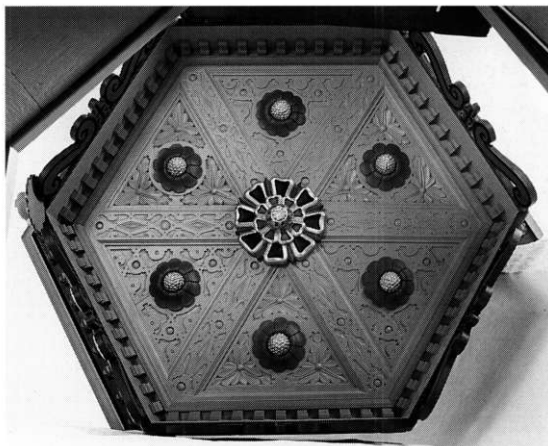

Fig. 47. Underside af lydhimlen fra 1618, udført af Peder snedker i Horndrup (s. 4576). H. Wichmann fot. 1996. - *The under side of the sounding-board from 1618, made by Peder the carpenter from Horndrup.*

blomster eller frugter i håret. De store topstykker er formet som kartoucher med kraftigt rulleværk med ringophæng og midtcirkel med skellagte blade omkring påsat englehoved. På hjørnerne står tårnagtige konsoller med høje topspir, der på de synlige sider har skåret beslagværk og i øvrigt bærer kugle. Lydhimlens flotte underside (fig. 47) er ved profilerede lister delt i seks felter, der alle er smykket med beslagværk og trefligede blade i fladsnit. I hvert felt en påsat, skåret roset med vindrueklase og under midten en stor dobbeltroset med bladprydet hængeknop. Langs himlens indvendige kanter er nye karnistandsnit udført efter spor i male-

Fig. 48. Detalje fra lydhimlen 1618, jfr. fig. 46, (s. 4575). H. Wichmann fot. 1996. - *Detail of the sounding-board 1618, cf. fig. 46.*

grunden. Stafferingen, der som nævnt oprindeligt er udført af Jens maler 1619, formodes at have svaret til både stolen og altertavlen. Farvesætningen genfremstilledes 1921 ligesom på stolen, og tilsvarende overmalinger har senere fundet sted. 1847¹⁸ skulle himlen pålideligt befæstes og ornamenterne fastgøres. Lydhimlen fremstår nu med ægte guld på indskrifter, englehår samt enkelte detaljer, i øvrigt med grønne, rødbrune og grå farver. Undersiden er gråmalet, bladrossetterne grønne med sølvklaser og -kanter, tandsnittene gulbrune.

Stolestaderne, der nu fremtræder ensartet med glatte gavlplanker og svejftet udsavede topstykker i 1700tals form,⁶² består af stole, der i tidens løb bestandigt er fornyet eller ændret, hvilket fremgår af kirkeregnskaberne. Topstykkerne i nordsiden og de øverste i sydsiden har indskårne dobbeltvolutter i hver side (fig. 49a). Dette eventuelt sekundære indgreb er imidlertid udeladt på de fire vestligste gavle i syd, der på indersiden har skæringer, der viser, at plankerne her antagelig stammer fra et *†stolesæt* fra 1578, men som senere er blevet beskåret både foroven og på siderne. Fra øst ses således: 1) En enkel, rektangulær kartouche med I-streger, 2) (fig. 49b) roset med hulede blade og midtknop, 3) (fig. 49c) skjold, hvori indskåret sammenkrevet »SI« (muligvis for Søren Jensen, (jfr. s. 4543)) over »1578« samt 4) konturskåret skjold hvori skåret »BO« og herover et tværstillet, volutformet bånd. - 1921 er stolene blevet omdannet og har antagelig da fået tilføjet de nye væggavle, der fjernedes ved hovedrestaureringen o. 1995. De erstattedes da af planker mellem hvælpillerne og samtidig forkortedes bænkenene, så midtgangen blev gjort bredere. Stolene er nymalet i to grønne nuancer, ryglænenes fyldingsbagsider rødbrune, ligesom de stiliserede spiraler på de gavltopstykker, der er uden indskæringer.

†Stoleværk er tidligst omtalt 1615,¹⁴ da kirkegulvet lige var blevet omlagt, og »skamlerne« skulle »færdiggøres« (dvs. repareres) samt et egetræ anskaffes til at lægge kvindeskamlerne på »med enden nest muren«. En ny stol udførtes 1622, og 1630 gjorde en tømmermand tre nye

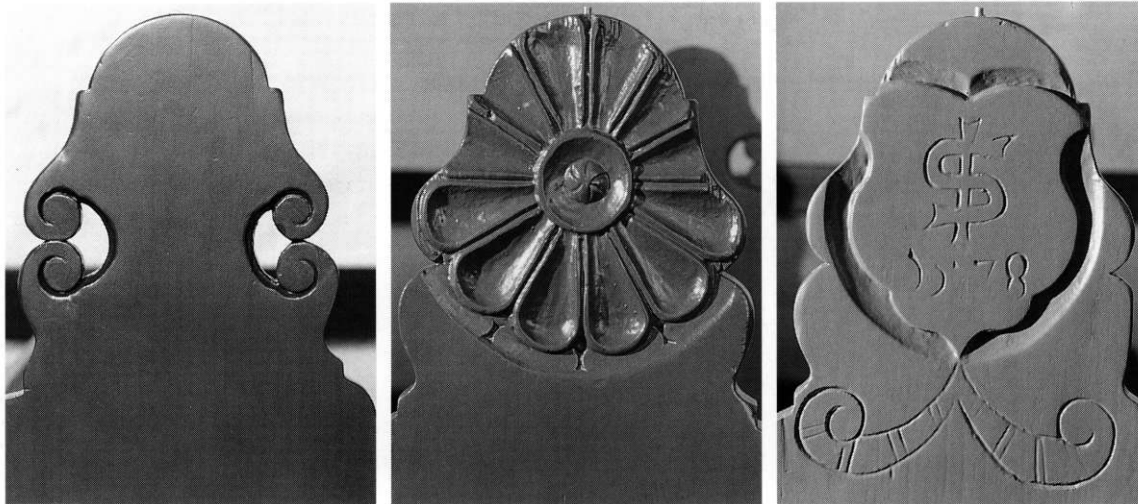

Fig. 49a-c. Stolegavle. a. Fra 1700rne. b-c. Fra 1578, senere beskåret (s. 4576). H. Wichmann fot. 1996. - *Bench-ends. a. 18th century, b-c. 1518, later altered.*

stole og reparerede en del af de andre. Det følgende år købtes egetømmer til 36 »knægte« under skamlerne. 1641 indsattes en ny »række« (dvs. rygplanke) i karlestolene, hvor den gamle var sønderbrudt. 1646-47 forfærdigedes nogle stole af Laurs Simonsen snedker i Ondrup, og 1664f. repareredes tre stole bag kirkedøren med fyrrefjæle.²⁰ - I inventariet 1719⁴² beskrives stolene som gamle, brøstfældige og åbne, dvs. uden låger. 12 stykker var ubrugelige, og man skulle anskaffe tylv store brædder til reparation. Denne var antagelig foretaget før 1719,²¹ da det nævnes, at stolene var af fyr, åbne og med bænke i god stand. 1862 omfattede de 26 mandfolkestole i syd og 25 fruentimmerstole i nord, alle åbne, malede træstole med enkelt rygstød, ca. fire alen lange. 1866 skulle samtlige stole have »sammenstemmende« bagklædninger med tilhørende skråpult. Desuden skulle de forsynes med fodskamler og i øvrigt repareres, hvor det tiltrængtes samt herefter males med lys egetræsfarve. 1871 anbragtes hvidmalede *†*hatteknager på væggen langs mandsstolene.²³

†Skriftestol, nævnt 1660-63, da der heri anbragtes en måtte, der 1686-87²⁰ erstattedes af en ny. 1862 havde præsten en »åben stol« bag alteret. 1865 stod stolen i et hjørne ved alteret, men skulle fjernes herfra. I stedet anskaffedes en

†lænestol anbragt bag alteret. Det var en armstol i senempire, af mahogni, med buet kopstykke og rygbræt, drejede forben og buet sarg; den var polstret og læderbetrukket og blev 1904 repareret.²³ 1995 opsat på loftet.

Degnestol, nævnt 1702.³⁶ 1865²³ ønskedes den som i alle andre kirker fjernet fra koret. I stedet fik sognets skolelærer anvist plads i de to øverste mandfolkestole, der skulle forenes og have pult. De øverste kvindestole burde indrettes på samme måde, men uden pult.

En gammel *†brudestol* stod 1702 bag alteret.³⁶

†Kirkekiste. 1604 betales 7 mk. for at beslå en kiste til at lægge kirkens klæder i. Enten er senere anskaffet en anden kiste, eller svenskerne har fjernet beslagene under Torstenssonkrigen, for 1646-47 fik Jens Mickeisen klejnsmed i Horsens 3½ sl. dl. for at beslå den kiste, som kirkens klæder forvaredes i, »eftersom den tidligere var uden beslag, og kalk, disk og messeklæder derfor blev røvet af svenskerne«.²⁰ Senest omtales den 1719⁴² som en gammel, beslagen kiste uden lås.

To *pengeblokke* fra o. 1860, to år senere omtalt som »fattigblokke«.²³ Af træ, ret ens, retkantede, den øvre del afrundet forneden, med jernlåg fæstnet med jernbånd og med pengetragt af form som en hulet skive. Deres retkantede po-

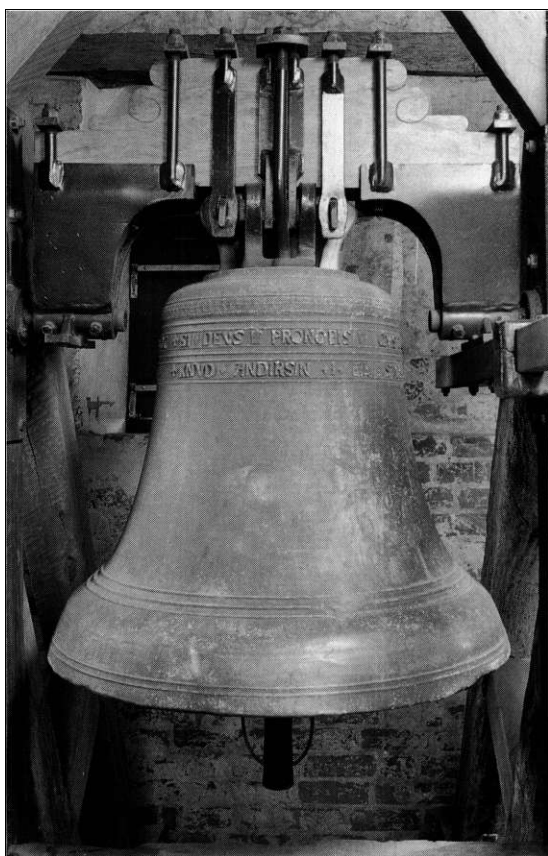

Fig. 50. Klokke støbt 1591, indskriften uden klokkestøbernavn (s. 4579). H. Wichmann fot. 1996. - *Bell cast 1591, the inscription without the name of the bellfounder.*

stament har omløbende lister, den vest for nord-døren anbragte, 87 cm høj ialt, har riflet midtparti på de synlige sider, den østre, nu 67 cm høj, men muligvis afskåret, har glatte sider.

En *†»tavlepose«* er omtalt 1611 og 1660-63 en fløjlstavle²⁰ begge formodentlig til en *†*kling-pung. 1690f.⁴¹ bekostedes en ny *†*tavlepung. 1739-40⁴³ nævnes en *†*tavle til de fattiges penge, og 1747f.²⁵ anskaffedes fløj, galoner og blikdåse til en ny *†*tavlepung. 1852¹⁸ ønskedes en ny.

Orgel, 1976, med otte stemmer, ét manual og pedal, bygget af Jensen & Thomsen, Hillerød. Disposition: Manual: Principal 8', Gedakt 8', Oktav 4', Rørfløjte 4', Fløjte 2', Nasat Mixtur III. Pedal: Subbas 16'. Pedalkoppel. Facaden, bestående af tre rektangulære pibefelter, fik ved kirkerestaureringen o. 1995 påsat enkle toplister,

og orgelhuset, der oprindeligt stod i lys eg, maledes i harmoni med stoleværket. I tårnrummet. *†Orgel*, 1911, med fem stemmer, bygget af Horsens Orgelbyggeri ved M. Sørensen. Disposition: Manual: Bordun 16' (fra F), Principal 8', Gedakt 8', Fugara 8', Fløjte 4'; superoktavkoppel, svelle. Pneumatisk aktion, bælgventillade. Facaden havde et midtfelt med attrappiber af tinlegering og to sidefelter med stoffyldinger bag et gitterværk; *†*sølvplade med giverinskrift for partikulier Niels Jørgen Thomsen 1911.⁶³ I tårnrummet; det fritstående spillebord var placeret foran facaden, med vestvendt klaviatur. Instrumentet er muligvis i privateje.

Salmenummertavler. 1) O.1900, kvadratisk, med kvartrundstave på de lodrette rammestykker, og drejede topspir på hjørnerne, hvorimellem bladformet topstykke med skåret, muslingeskalformet plante. Indskudsbrikker i de tre gange fire rum. 2-3) 1954, ens, smallere kopier af nr. 1, med to gange fire rum. 1995 malet rødbrune med sorte brikker og gråhvide tal og indskrift.

Lysekroner. 1) Formodentlig en af de to ens, små kroner, der 1909²³ blev ophængt i koret. Den har fem buede, nu forsøvede arme, der udgår fra en skive på det cylinderformede skaft, glat hængekugle med knop. Ophængt i våbenhuset. 2) O.1915, ganske svarende til krone nr. 2 i Yding (s. 4536), men kun med ét sæt på otte lysearme, hver med to lys. Ophængt i koret. 3-5) Tre ens, de to skænket 1936, den tredje 1961, svarende til kronerne i Klovborg (s. 4280) og som dem udført af Knud Eibye, Odense. De har to gange seks smågrenede lysearme, topfigur af form som en flakt ørn samt hængekugle profileret på den nedre del, på den øvre giverindskriften med graverede versaler. Nr. 3. »Skænket til Ousted kirke af beboere i Ousted sogn 1936«. Nr. 4. »Skænket til Ousted kirke af Kirstine Bech - Tebstrup. 1936«. Nr. 5. »Skænket til Ousted kirke af Rasmus Beck(!). Tebstrup. 1961«. Ophængt i skibet. 6) Udført af »K. Eibye 1942« og skænket af »Elise og Martinus Hansen Nørrebro Mølle Horsens«. Den har ni spinkle lysearme med delfinformet midtled og i det indre slyng et fladt mandshoved i

profil, med spids hue, topfiguren en flakt ørn. Giverindskriften på den glatte hængekugle, med knop; gørtlerens på kanten af skaftskive. Ophængt vestligst i skibet.

**Kirkeskib*, model af lineskibet »Fredericus Quartus«, 1699, udført 1961-63, 2,3 m langt og 2 m højt. Skænket 1963 og anbragt i våbenhuset. Afgivet til Skanderborg museum 1979 (inv. nr. 37/79).⁶⁴

†*Ligbårer*. Nye blev lavet 1622, 1646-47²⁰ og 1690-92;⁴¹ 1756-57²⁵ blev endnu en udført af snedker Niels Schou.

Klokke (fig. 50), 1591 foranlediget støbt af sognepræst Christen Mortensen og Knud Andersen, Ejer, herredsfoged for Voer herred (jfr. alterstager s. 4570).

Den store, velstøbte klokke, 90 cm i tv., har om halsen et toliniet skriftbånd med reliefversaler og som skilletegn mellem ordene små ruder, runde plader med varierende kronblade eller dobbeltliljer, sidstnævnte tydeligt udført som voksafttryk: »Si devs pronobis qvis contra nos lod her Chrestin Mortinsin oc / Knvd Andirsin Eir støbe dene kloce Gvd til ere ano 1591«. (Hvis Gud er for os, hvem (kan da være) mod os (et af Frederik II.s valgsprog). Over det øvre skriftbånd er mellem spinkle lister en fin frise (fig. 51) med perlestav, hvorover tætstillede korsblomster. Oven på huen ses to lister, nederst på slagkanten atter to og over den tre. Kronen delvis fornyet 1936, se nedenfor.

Både klokken form og dens listeudsmykning, men ikke mindst den fintformede korsblomstfrise og de liljeagtige skilletegn har så nære paralleller på klokken fra 1591 i Klovborg (s. 4280), at man må formode, at den er udført af samme anonyme klokkestøber eller måske en medhjælper.

Klokken, der i hvert fald 1650²⁰ har været taget ned fra tårnet for at få en ny aksel, karakteriseredes 1791²¹ af sognepræsten som en »overmåde god klokke«, 1862²³ af synet som meget vellydende. 1936 var dens krone stærkt beskadiget, fire af seks arme afbrækket eller revnet. Ved en istandsættelse erstattedes de af attraphanke af jern, en enkelt udbedredes, og klokken drejedes 90° i forhold til den oprindelige stilling. 1985f.

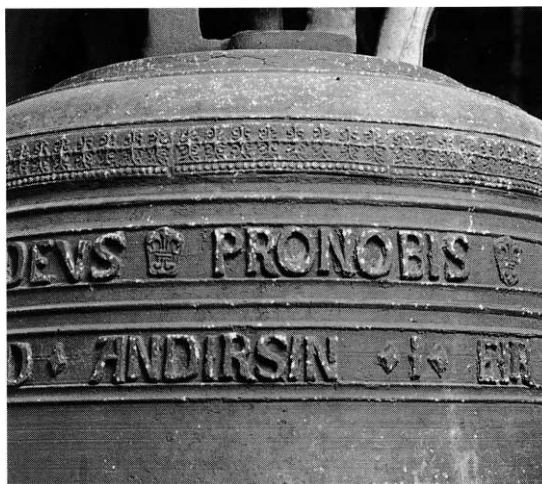

Fig. 51. Detalje af klokke, 1591, udført af anonym klokkestøber, jfr. fig. 50 (s. 4579). H. Wichmann fot. 1996. - *Detail of bell cast 1591, cf fig. 50.*

var kronen så defekt, at den krævede en ny istandsættelse ved Boas Nielsen, Thubalka. Samtidig fik klokken ny knebel og trækstang og blev ophængt i vuggebom. - En gammel jernknebel ligger i klokkerummet.

Klokkestol, opsat 1750-51²⁵ af tømmer Niels Larsen Schou, men nu øjensynligt bestående af materiale fra andre klokkestole og reparationer heraf, bl. a. fra 1936 da klokken omhængtes i vuggebom, og de indre skræstivere fjernedes. Senest rekonstrueret og istandsat 1985 f. med nye egebjælker og -udlusninger. Konstruktionen er en galgeform med to skræstivere til hver side for midtstolpen i nord og syd samt én til hver side i øst og vest. †*Klokkestol*. 1633,²⁰ samtidig med reparation af tårnet på mur og tømmer (jfr. s. 4557), udførte tømmermanden Christen Jepsen »ved Skanderborg« klokkeværket helt afnyt. 1739⁴³ forfærdigedes to store »dragejern«.

GRAVMINDER

Fragmenter af **gravfliser* eller **gravrammer* (fig. 52A-G), der har markeret eller udgjort en del af en omløbende ramme omkring †gravsten, fra 1500rnes slutning eller begyndelsen af 1600rne,⁶⁵ er under restaureringen 1960 fundet i skibets

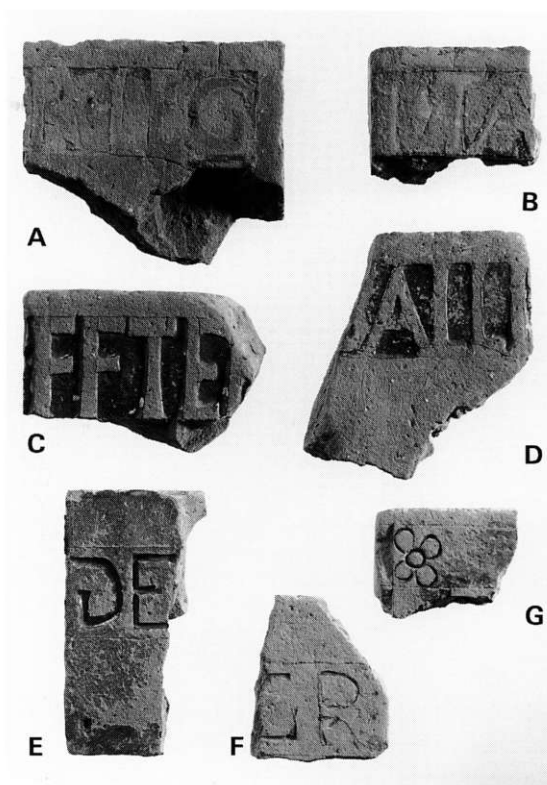

Fig. 52A-G. Fragmenter af *gravfliser eller gravrammer fra o. 1600, fundet i skibets gulv. Nu i NM. (s. 4580). H. Wichmann fot. 1996. - *Fragments of glazed memorial tiles or grave curbs from c. 1600, now in the National Museum.*

gulv (jfr. s. 4544). Alle fragmenter er af rødbrændt ler med rester af mørkegrøn glasur og har mellem indridsede rammelinier indridsede eller reliefversaler, en enkelt roset. Alle i NM.

1-2) (Fig. 52A-B). Antagelig hørende til samme grav, begge med konturridsede, kun let ophøjede versaler og med rude som skilletegn. A) »R.LIG«(?), 12,8 x 16 x 2,9-3,2 cm. B) »I.TA«, 7,8x10,3x2,5-2,9 cm. (Inv.nr. D III-1960a-b). - 3-4) (Fig. 52C-D) antagelig hørende til samme grav, begge med reliefversaler i forsænket bånd. C) »FFTE(R)«, 9,5 x 14,9 x 2,8-2,9 cm. D) »SALLI«(?), 15,2x12,4x2,5-2,8 cm. (Inv.nr. D 110-1960a-b). - 5) (Fig. 52E) »DE«, indskrift med fordybede versaler, 8,5x16,2x2,7-3,2 cm. (Inv.nr. D 107-1960). - 6) (Fig. 52F) »GR«, indskrift med fordybede versaler, 8,5x10,2x2,6-3,0 cm. (Inv.nr. D 108-1960). - 7) (Fig.

52G). Hjørnefragment med roset, 6,9x8,8x2,3-2,5 cm. (Inv.nr. D 108-1960).

I gulvet er desuden fundet fire små *perler af rav og ben, der kan stamme fra middelalderlige rosenkranse. (Alle i NM, inv.nr. D120-1960 a-d).

†Gravrammer. 1742-43 modtog kirken 32 sk. som indtægt for en »liggramme« over to mænd, Andreas Husmand og Anders Rasmussen.⁶⁶

En *åben begravelse* i koret var i 1600rnes sidste fjerdedel bekostet af sognepræsten i Ovsted Jens Jensen Storing og hans anden hustru Ane Sørensdatter Faber (jfr. indskrift s. 4565). Her var også begravet hans første hustru Sophie Christensdatter og deres to sønner samt flere afslægten. Sidstnævnte oplysning tyder på, at der tidligere har været en begravelse, eller måske blot gravsatte personer, der er overflyttet til en (større?) muret begravelse. Denne lå under den forreste del af koret med nedgang gennem en lem i korgulvet og ventilationshul i sydturen. 1811¹¹ ønskede synet begravelsen fyldt, hvilket blev gentaget 1850,¹⁸ da lemmen over nedgangen ikke var sikker. Desuden var kisterne 1847 fjernet fra rummet og levningerne begravet på kirkegården.⁴⁸ De bedste kister blev sønderdelt og blandt andet anvendt til et loft i en svinestald i Ris. 1862 var begravelsen delvis opfyldt, 1865 fuldstændigt.²³

*Kirkegårdsmonumenter. Støbejernskors.*⁶⁷ 1) O. 1837(?), over forhenværende ejer af Wistoftegaard Søren Andreas Hansen, *1807, †1837 og tre børn. Indskrift med reliefkursiv. Korsarmene ender i gennembrudt, stiliseret kaprifolieblomst med frøkapsler. Øverst på korsstammen evighedskrans, forneden et anker og på fodstykket jernstøberiets navn: »Møller & Jochumsen, Horsens« (jfr. nr. 5 og 11 samt Dover s. 3176, nr. 3). 131 cm over jordoverflade. Hensat ved søndre del af østlige kirkegårdsskel.

2) O. 1842, over Søren Bagge med familie. Sognepræst til Ousted og Taaning sogne i 53 år, *24. feb. 1759, †4. feb. 1842. Reliefversaler og -antikva. Omløbende kantstav og trekløverformede korsarmsender, foroven med sommerfugl, forneden på stammen anker og nederst støberimærke »U.S.« for Ulrik Stallknecht. Profilet sokkel af støbejern, 126 cm højt. Sat som nr. 1.

3) (Fig. 53), o. 1842, over proprietær lens Hviid til Tammestrup, »nedlagt her efter et virksomt liv ved hans forudgangne hustru Karen Hviid og forhen afdøde børns side«, *20. maj 1772 i Naarup i Fyen, †15. juli 1842. Hans minde velsignes af en sørgende enke og 13 børn«. Indskrift med reliefantikva. Trekløverformede korsarmsender, på stammen fornedet en stor, cirkulær skive, nederst et anker. 116 cm højt overjorden. Ved østre kirkegårdsskel.

4) O.1844, over gårdmand Jens Andersen, *3. apr. 1781 i Elling, †23. feb. 1844 smst. Reliefversaler. Omløbende kantstribe og trekløverformede korsarmsender, foroven sommerfugl, til siderne planteornament, på fodstykket: »Stallknecht Horsens« (jfr. nr. 9). 118 cm over granitsokkel. Syd for tårnet.

5) O.1845, over Ane Marie Jensdatter, *17. marts 1781 i Hem, †30. dec. 1845 i Elling. Nederst: »Stallknecht Horsens« (jfr. nr. 11). 138 cm højt inkl. den profilerede, bladsmykkede sokkel. Ved søndre kirkegårdsskel.

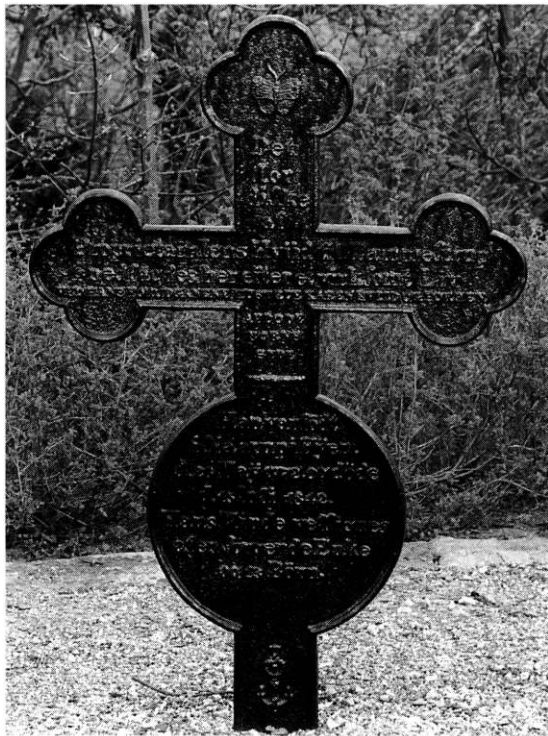

Fig. 53. Støbejernskors nr. 3, over proprietær Jens Hviid, †1842 (s. 4581). H. Wichmann fot. 1996. - Cast iron cross no. 3, to the proprietor Jens Hviid, died 1842.

6) O.1852, over gårdmand lens Andersen i Elling, *6. jan. 1810, †6. dec. 1852. Konkave, stumpvinklede korsarmsender, foroven sommerfugl, forneden anker, på fodstykket: »Stallknecht Horsens«. 123 cm over sokkel. Syd for skibet.

7) O.1857, over Karen Pedersen, *1827 i Elling, †19. feb. 1857 smst. Korsarmsender omtrent som nr. 6, foroven sommerfugl, til siderne symmetrisk planteornament, på fodstykket: »Brodrerne Broe« (jfr. nr. 8 og 10). 112 cm højt over granitplade. Ved kirkegårdens østhjørne.

8) (Fig. 54), o. 1857, over Ane Kirstine Sørensen, f. Hansen, *10. okt. 1810 på Fyen, †31. marts 1857 i Tebstrup Ousted sogn. »Men hisset tvende børn dig favne, ni af dine paa jord dig savne«. Nederst: »Stallknecht Horsens« (jfr. nr. 7 og 10). 108 cm højt. Ved nordøsthjørnet.

9) (Fig. 55), o. 1858, over gårdmand lens Andersens enke Maren Jørgensdatter, *22. marts 1770 i Elling, †30. sept. 1858 smst. Nederst: »Stallknecht Horsens« (jfr. nr. 4). 120 cm højt over granitklods. Syd for tårnet.

Fig. 54. Støbejernskors nr. 8, over Ane Kirstine Sørensen, †1857 (s. 4581). H. Wichmann fot. 1996. - Cast iron cross no. 8, to Ane Kirstine Sørensen, died 1857.

10) O.1859, over Anders lensen, *5. sept. 1847, †4. jan. 1859 i Elling (jfr. nr. 5 og 7, men uden planteornamenter på tværrarmen). 63 cm højt over jorden. Syd for skibet.

11) O.1862, over gårdmand Rasmus Peter Andersen, *29. sept. 1739 i Elling, †30. dec. 1862 smst. Nederst: »Stallknecht Horsens« (jfr. nr. 1 og 5). 136 cm højt over granitblok. Ved sydlige del af østlige kirkegårdsskel

Støbejernsmonument (fig. 56), o. 1866, over Johanne Kirstine Schmidt, f. Møller, *28. jan. 1814 i Kaihauge, †9. juli 1866 i Riis skole. Afstøbning af en samtidig monumentblok af cement, 62 cm høj, smykket med vedbendranker og med en forsænket, fladbuget plade hvorpå indskriften med gotiske bogstaver i relief. På soklen: »Stallknecht Horsens«. På oversiden et hul til †støbejernskors. Ved nordøsthjørnet.

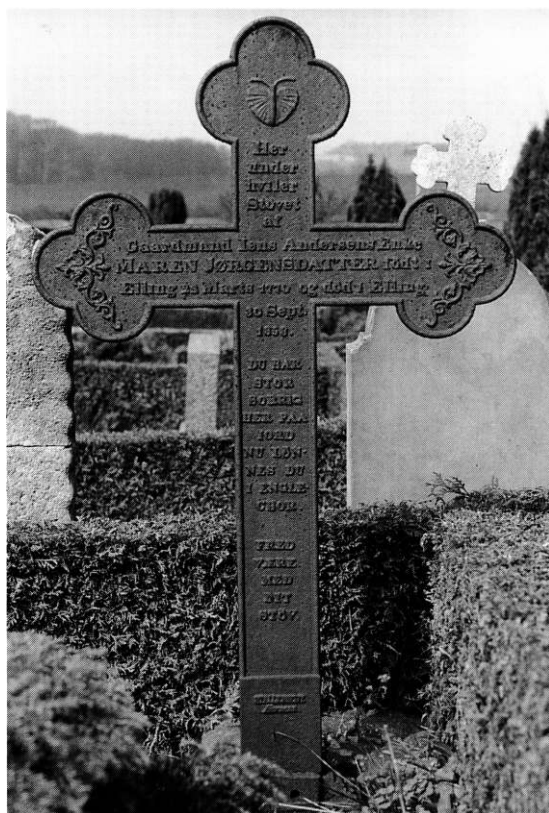

Fig. 55. Støbejernskors nr. 9, over Maren Jørgensdatter, enke efter gårdmand Jens Andersen, †1858. Støbt af Stallknecht, Horsens (s. 4581). H. Wichmann fot. 1996. - Cast iron cross, no. 9, to Maren Jørgensdatter, died 1858. Foundry: Stallknecht, Horsens.

KILDER OG HENVISNINGER

LA Vib.: Rgsk. bog 1604-91 (C KRB.327). *Ved embedet*: Synsprot. 1862 ff. og Snestrup kaldsbog 1975. - Se i øvrigt fortegnelse over arkivalier vedr. kirkerne i Gammel Skanderborg amt i almindelighed s. 2874 samt forkortelser s. 2875. Fagordbog s. 15

NM2: Håndskrift: F. Uldall: Om de danske Landsbykirker V, 1889, s. 200-05. - Indberetninger ved M. Mackeprang 1904 (akvamanile), N. Termansen 1915 (bispefigurer, stole, orgel), Harald Munk 1922 (altertavle, prædikestol og himmel), Egmont Lind 1960 (kalkmalerier), J. Gammeltoft-Hansen 1985 og B. Nielsen, Thubalka 1986 (klokke og -stol), S. Weitemeyer 1993 (alterkalk), Ole Alkærsig 1994 (kalkmalerier), Hans Chr. Frederiksen 1996 (kalkmalerier), Peter Michelsen 1996 (støbejernskors) og Vibeke Michelsen 1995-96 (kalkmalerier og inventar).

Notebøger. *NM2*: C.M. Smidt CXXIII, udat., s. 20-21 (bygning, bispefigurer, font), Chr. Axel Jensen 1921 (bygning og inventar).

Tegninger og opmålinger. *NM2*: Kalker og farveprøver fra altertavle og prædikestol ved Harald Munk 1922. Opmålingssæt med enkeltheder i koret ved Rolf Graae 1941. Grundplan og stolestadegavle ved Aksel Skov 1956. Grundplan m.v. ved Vilhelmsen, Marxen og Bech-Jensen 1991. Plan og opstalter med indtegnede spor ved Knud Jepsen Krogh 1994. *Kgl. bygn.insp.* Århus: Korrespond. og tegninger siden 1911.

Litteratur: MeddÅrhSt. 1976, s. 57 (tag), 1977, s. 49-50 (orgel), 1993, s. 119 (påbegyndt restaurering) og 1996, s. 145-47 (hovedstandsættelse).

Historisk indledning ved Lars Bisgaard, beskrivelse af kirkegård og bygning ved Kjeld de Fine Licht, kalkmalerier, inventar og gravminder ved Vibeke Michelsen, fund fra gulvlag ved Jens Andersen og orgel ved Ole Olesen. Engelsk oversættelse ved Jean Olsen. Redaktionen afsluttet 1996.

¹ ÆldDaArkReg. I, 168 og 167.

² DaMag. 4. rk. II, 40. Østbirk (s. 4438) og Hansted ydede samme beløb, kun Ørridslev mere. De fire sogne havde også senere, da tiendetaksten er kendt, de største tiendeydelser i herredet.

³ KancBrevb. 7. nov. 1573. Brevet drejer sig om de kirker i lenet, hvortil klostre i middelalderen havde haft jus patronatus; nævnt er en hr. Peder i Snestrup, der havde anneksgård i Tåning. Ifølge ÆldDaArkReg. I, 166-68, havde Ovsted kirke jord i Tammestrup mark, hvilket antagelig går tilbage til tiden før klosterets erhvervelse af gården.

⁴ Sognepræsten Jørgen Bilsen, der nævnes i forarbejde til klemmebrevet 1555, jfr. KirkehistSaml. 3. rk. III, 363, bevilgedes 4. april 1560 (KancBrevb.) fritagelse for præstegårdens afgift til klostret. Præstegårdens middelalderlige oprindelse fremgår måske

af et forsøg 1472 (ÆldDaArkReg. I, 168) på samling af præstens lod, Sneptruplund og Sneptrup kirkegård, dvs. en kirken tilhørende gård, til et enemærke tilhørende Ovsted kirke.

⁵ RA. DaKanc. Registerbøger på tiender i Fyns, Århus, Ribe og Viborg stifter til bortfæstelse (jfr. s. 4436).

⁶ KancBrevb. 9. juli 1613, 15. juni 1630 samt 18. jan. og 27. april 1636. 12. juni 1613 blev tienden sat ned efter klage. 12. sept. 1595 fremgår, at kongens korntiende var udlejet til Søren Albertsen i Tammestrup på menige sognemænds vegne.

⁷ KancBrevb. 12. febr., jfr. Østbirk, s. 4507, note 14. Ordningen havde måske været et levn fra tiden under henholdsvis Øm og Voer klostre.

⁸ Kronens Skøder 6. juli. Ligesom ved andre kirker i området nævnes amtmand Grabow i Skanderborg som køber 1710 (jfr. s. 3988, note 5, s. 4011, note 7 og s. 4039, note 11). Kongetienden var 1695 solgt til landsdommer, justitsråd Christoffer Bartholin, som hurtigt videresolgte den til sognepræsten i det nærliggende Fruering Hans Johansen Lønborg (jfr. s. 2975). I begyndelsen af 1720'erne afhændede denne tienden til amtmand over Havreballegård og Stjernholm amter, Christian Ludvig von Plessen, LA Vib. Landstingets skøde- og panteprot. 1720-24, f. 276. 1734 gik den videre til krigsråd Christian Gyberg. På en auktion 1759 købtes tienden fra krigs- og landkommissær Christian Michael Folsach af Horsens købmanden Jens J. Lindvig, der overførte den til milde stiftelser, han oprettede for fattige og studenter i byen, Hofm-Fund. XI, 304-06 og 295.

⁹ Kronens Skøder 27. sept. På dette tidspunkt var Åkærs ejer kavallerioberst Matthias Rosenørn.

¹⁰ LA Vib. Ryttergodserne. Skbg. rytterdistrikt. Jordebogsekstrakter og arkivalier vedr. ændringer af godsets omfang 1719-69 (G Ryt. 8. 9). Ved sammenlægning med den nærliggende Havreballegård fik Tammestrup på samme tid hovedgårdsstatus. 1785 afviste Bodil Hofgaard klager over tiendebyrden, Jakob Lykke: En Tiendestrid i Vor og Nim Herreder 1785, i ÅrbÅrhSt. III, 1910, s. 86-105.

¹¹ LA Vib. Provstearkiver. Voer hrd. Adsk. sager 1799-1812 (C 30D. 9).

¹² Foregående note. Paulsen nævnes 1809 i liste i LA Vib. Kirkernes istandsættelse m.m. 1804-23 (C 3. 1151).

¹³ LA Vib. Århus bispearkiv. Korresp. Voer hrd. 1690-1845 (C 3. 686).

¹⁴ RA. DaKanc. 6 års kirkegsk...1620.

¹⁵ LA Vib. N. Lachmann: Beskrivelse over Aarhus Stift (1762-63), Tang Kristensen: Danske Sagn II, H, nr. 42 og E 68-71, III, 824 og 884 samt V, 1042.

¹⁶ A. F. Schmidt: Helligkilder i Århus Amt, i ÅrbÅrhSt. XIX, 1926, s. 22. Senest var kilden lagt i rør til hane uden for kirkegårdens nordøstre hjørne.

Kirkens beliggenhed ved motorvejen medfører en stadig uro og summende susen på kirkegården, hvor stilhed i bedste fald først indfinder sig langt ud på natten.

¹⁷ Ungdomsvandring i mit Fødeland II, 1815, s. 193.

¹⁸ LA Vib. Provstearkiver. Århus amts sdr. provsti. Synsprot. 1817-54 (C 30 I. 2).

¹⁹ Synsprot. og LA Vib. Provstearkiver. Voer-Nim hrd. s. provsti. Synsprot. 1855-1938 (C 34. 3-4).

²⁰ Rgsk.bogen 1604-91 dækker en periode, der ellers oftest er karrig på informationer. Mængden af enkeltoplysninger overgår, hvad der med rimelighed kan medtages i denne fremstilling. Sammen med lignende regnskabsbøger fra kirker i området giver den mulighed for tværgående betragtninger over anvendte håndværkere, leverandører af materialer etc. Dette har Birthe Mosegaard Nielsen udnyttet i sin fortrinlige oversigt: Skanderborgens kirker 1604-62, i ÅrbÅrhSt. LXV, 1974, s. 57-135, hvortil generelt henvises.

Fig. 56. Kirkegårdsmonument af støbejern o. 1866, over Johanne Kirstine Schmidt, udført af Stallknecht, Horsens (s. 4582). H. Wichmann fot. 1996. - *Churchyard monument of cast iron, c. 1866, to Johanne Kirstine Schmidt; made by Stallknecht, Horsens.*

²¹ LA Vib. Provstearkiver. Voer hrd.s provsti 1780-1812. Indk. breve, jfr. s. 4507 note 25.

²² LA Vib. Århus bispearkiv. Korrespondance. Voer hrd. 1690-1845 (C 3. 686).

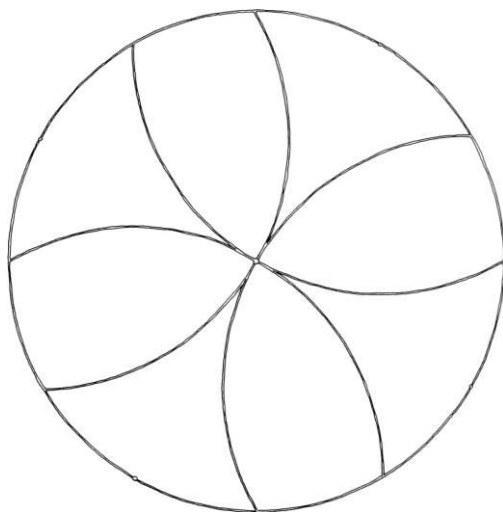

Fig. 57. Skitse af indvielseskors på skibets sydvæg 1:5 (s. 4561). KdeFL 1995. - Consecration cross.

²³ Synsprot. 1862 ff.

²⁴ LA Vib. Ryttergodserne. Skbg. rytterdistrikt 1717-67. Synsforretninger vedr. de enkelte kirker 1721-60 (GRyt 7. 14).

²⁵ RA. Rtk. Rev. rgsk. 1660-ca. 1848. Skbg. rytterdistrikts rgsk. for kirker i Skbg. amt 1739-67.

²⁶ Ved restaureringerne omkring 1960 og i 1990'erne er gjort en række iagttagelser i murværket. Generelt skal bemærkes, at skibets mure foroven er stærkt fornyede, hvorved de fleste vinduesåbninger har mistet deres stik.

²⁷ Dispositionen er nok mindre bestemt af liturgiske hensyn end af forhold i kirkens omgivelser. Jfr. ang. dørplacering Lisbjerg, s. 1391, Haldum, s. 1801 og Nørre Snede, s. 4220.

²⁸ Det er usikkert, om åbningen oprindeligt har været højere og har afbrudt soklen. Tilmuringens nederste, 34 cm høje parti har bund 22 cm under soklens overkant og er lukket med frådsten, resten derimod med små, gule sten.

²⁹ Koncentrationer kendes i landskaberne på vestsiden af Oslo fjord (Håkon Christie, Norges Kirker, har venligst forsynet redaktionen med oversigt over forekomsterne i Buskerud, Telemark og Vestfold), i Småland og på Øland. De mest monumentale og på andre måder ekstraordinære eksempler er den kongelige kirke i Store Heddinge (DK. Præstø, s. 53-64) og Helligåndskirken i Visby på Gotland (SvK, hæfte 184).

³⁰ Ved opførelsen må være genanvendt materiale fra forgængerens.

³¹ Når østvæggens nicher sidder højere end de andre, må det betyde, at alterafsnittets gulv oprindeligt lå tilsvarende højere end i koret i øvrigt. Nordsidens østre niche er omdannet. Det er usikkert, om det var her, synet 1905 (note 23) foreslog indretning af brandsikkert skab. I dag indgår nichen delvis i ventilationskanal.

³² F. Bond: The Chancel of English Churches. Oxford 1916, særligt s. 143-48. Konservator Håkon Andersen, Trondhjem, har venligst peget på det engelske materiale.

³³ Som bekendt er frådstensmurværk forholdsvis let at bearbejde.

³⁴ Noterne 14 og 20.

³⁵ LA Vib. Ryttergodserne. Synsprot. for de kgl. kirker i Skbg. og Dronningborg rytterdistrikter 1735 (GRyt 7. 2).

³⁶ LA Vib. Århus bispearkiv. Kirkesyn 1700-1803 (C3. 1166-76).

³⁷ Note 21. Præsten var tiltrådt 1787.

³⁸ LA Vib. Ryttergodserne. Synsprot. for de rep. kirker i Skbg., Dronningborg og Kolding rytterdistrikter 1724-35 (GRyt 7. 1).

³⁹ Disse punkter påpeges også af Mosegaard Nielsen (note 20), s. 100.

⁴⁰ Note 26, jfr. Fruering kirke, s. 3007, note 27. På skibets nordside observeredes således en knap 80 cm høj, gråkalket bundzone, der opadtil var afsluttet med en rød streg.

⁴¹ RA. Rtk. Rev. rgsk. 1660-ca. 1848. Århus stift 1680-94.

⁴² LA Vib. Århus bispearkiv. Kirkerne på ryttergodserne 1713-24 (c 3. 1155).

⁴³ LA Vib. Århus bispearkiv. Rgsk. for rytterdistrikternes kirker 1716-23 (C 3. 2439).

⁴⁴ Ræven har måske indgået i en fremstilling af en af fablerne om denne og gæssene, jfr. Århus domkirke,

Fig. 58. Området omkring kirken 1:10.000. Kortet, der er drejet i forhold til verdenshjørnerne, er udført af Jørgen Wichmann 1995. Det er en sammentegning af dele af tre ejerlav: Tammestrup hovedgårds og Sneptrup præstegårds jorder (P. W. Johansen 1818, foroven t.v.), Tebstrup bys jorder (C. W. Balsløw 1817, rettelser medtaget til 1856, foroven t.h.) og Ris bys jorder (T. Ø. Hillerup 1817, rettelser medtaget til 1857). - Map of the area around Ovsted church.

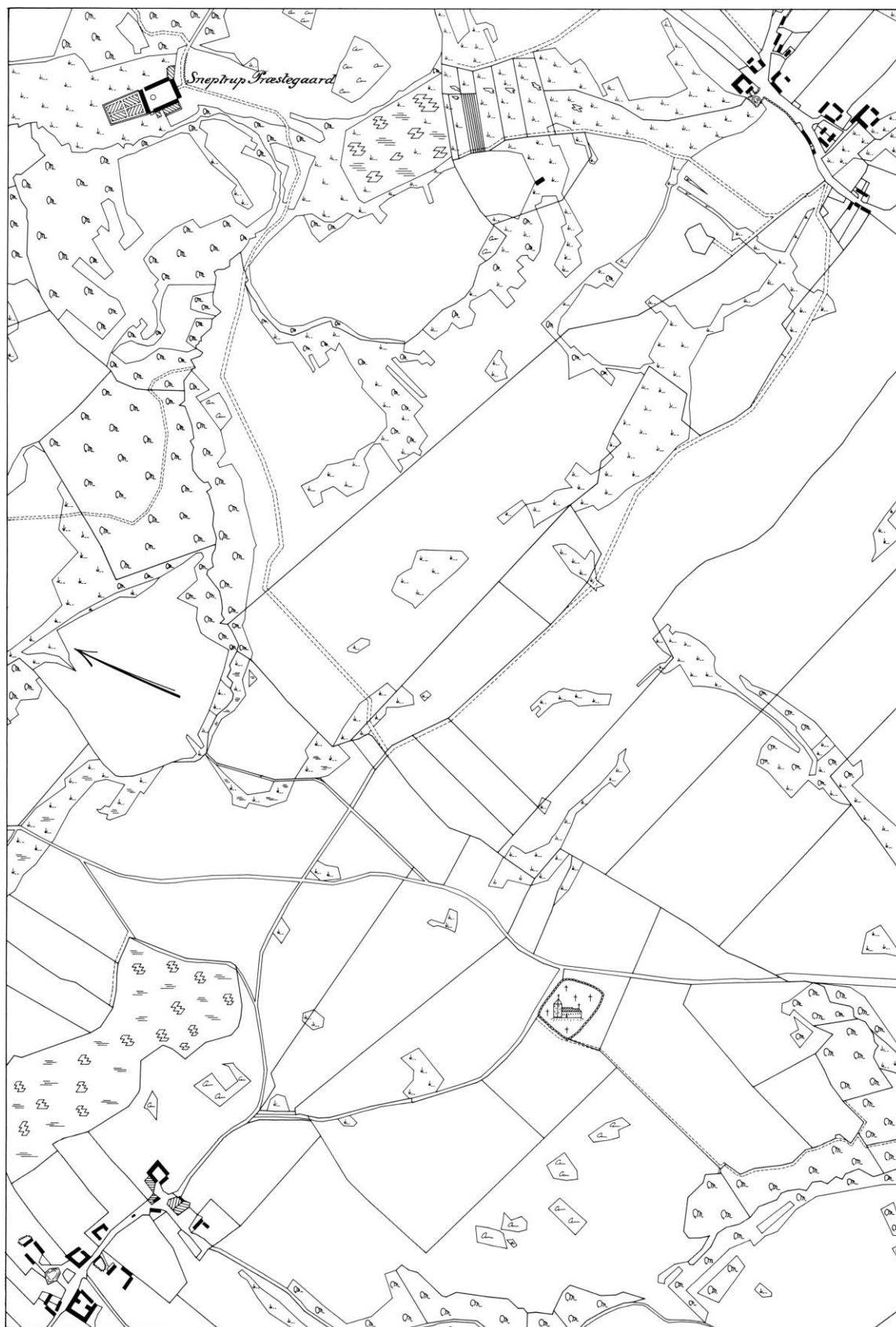

Fig. 59. Dåbskande af fajance, 1904, fra Sarreguemines (s. 4574). H. Wichmann fot. 1996. - *Baptismal jug of faience, 1904, from Sarreguemines.*

s. 436 og Spørring, s. 1678, se i øvrigt Ulla Haastrup, i *Danske Kalkmalerier 1500-1536*, 1992, s. 208f.

⁴⁵ Jfr. P. Bang Termansen, i *ÅrbG1By*. 1939-40, s. 9-15.

⁴⁶ Storvingerne beslægtet med dem på den delvis fornyede tavle i Gadbjerg, Vejle amt.

⁴⁷ Bag på en af storvingerne er med hvide versaler skrevet: »Aar 1921 blev altertavlen restaureret bekostet af fabrikant F. Clausen, Aarhus, barnefødt i Ousted sogn. Tavlen og prædikestolen istandsat under Nationalmuseet af maler Harald Munk.« - Bag på fodstykkets bræt er sekundært indskåret »1630« og »ICA«, næppe sammenhørende.

⁴⁸ Ifølge kaldsbogen 1975 var i ministerialbogen fra 1846 på bindet skrevet: Paa Altertavlen stod, før den i Junii 1847 blev malet..«. Jfr. †indskrift 1847, ovenfor.

⁴⁹ Her vist i bedestilling, hvilket ikke ses på restaurators kalke.

⁵⁰ Jfr. prædikestolen i Storrø, s. 2073f.

⁵¹ Ifølge Munk stod, med guldbronze, årstallene 1890 og 1630, henholdsvis på søndre og nordre frise-frem-spring. Det fiktive årstal 1630 antagelig taget fra det sekundære, skårne tal, jfr. note 47 ovenfor.

⁵² Nadverbilledet indsat i den tidligere egetræs-ramme, Kristus og Maria Magdalene i ny ramme.

⁵³ Jfr. den lidt ældre Erasmusfigur fra en †altertavle i Hjarup (DK. Ribe, s. 2622, nr. 16).

⁵⁴ Ved rensningen blev fundet ganske få rester af oprindelig kridtgrund.

⁵⁵ RA. DaKanc. D 19. 1699-1771. Koncepter og indlæg til sjæl. reg. (1701, nr. 73).

⁵⁶ Jfr. KancBrevb. 8. maj 1584 og 4. apr. 1587, da K.A. blev beskikket og samtidig fik fritagelse for landgilde, ægt, arbejde og anden tyng på sin gård og for afgift og tyng på den halve ødegård, som tilhørte ham. Han er senest omtalt her 8. marts 1600.

⁵⁷ Jfr. Otto v. Falke und Erich Meyer: *Romanische Leuchter und Gefässe*. Berlin 1935, s. 68 og 112, kat. nr. 423 a; beslægtet med akvamanile i Göteborg »Kunstgewerbemuseum« (Röhsska Konstslöjdmuseet?) og torso i Halle Moritzburg museum samt fragment i Poznan (kat. nr. 424 og 425).

⁵⁸ Jfr. M. Mackeprang: *Middelalderlige kirkelige Monumenter*, i *ÅrbOldkHist*. 1907, s. 46-48, og NM. korresp. arkivj. nr. 334/04.

⁵⁹ Jfr. Uldall 1898 og Mackeprang op. cit., fig. 269, fot. 1904.

⁶⁰ Den af Birthe Mosegaard Nielsen (note 20), s. 75f. foreslåede datering til 1608-09 på grundlag af regnskaberne forekommer rimelig.

⁶¹ Nævnt 1862 i synsprotokollen, jfr. note 18.

⁶² Jfr. skitse af gavlene (uden indskæringer) af Niels Termansen i hans indb. 1915 i NM.

⁶³ På N. J. T.s gravsten (*1844, †1924) vest for tårnet står: »Skænket orgelet i Ousted kirke«.

⁶⁴ Venligst oplyst af Skanderborg museum.

⁶⁵ Jfr. bl.a. Århus domkirke (s. 937) og Kai Uldall: *Et Tilløb til dansk Fajencefremstilling i Renæssancetiden*, i *NMArb*. 1934, s. 44-54, og samme: *Gravtræ og Gravramme*, i *NMArb*. 1931, s. 41-52.

⁶⁶ Note 25. Kun denne kilde omtaler gravrammer.

⁶⁷ Jfr. Aase Faye: *Danske Støbejernskors*. Bearbejdet og udg. af J. Faye, 1988, nr. 273, 104, 105, 106 og 328.

Fig. 60. Indre set mod vest. H. Wichmann fot. 1996. - *Interior to the west.*

SUMMARY

The oldest part of the high-lying and exposed church at *Ovsted* seems to have been built about 1200, but it was altered fairly soon afterwards. Even the original nave, built of local calcareous tufa, is curious due for example to the position of its doors. The rebuilding included extending the nave to the west and putting up a new chancel which was slightly larger than its predecessor. Quite an impressive portal in approximately the middle of the south wall also appears to have been part of the alterations. The new

chancel (together with the related and presumably contemporary chancel of neighbouring *Tåning* church) has some features which combine to make the buildings unique in the Scandinavian region:

1. The main disposition with a vault over the altar end.
2. The symmetrical arrangement of two niches in each of the chancel's three walls.
3. In the body of the wall at one east corner a stair leads up to the loft where the east gable of the nave has two openings.

The background for the rebuilding and use of the chancel cannot be determined more closely. Yet the circumstance that Ovsted and Tåning churches came under Øm abbey (cf. p. 3777) at some unknown point in time may be of significance.

Ovsted church like most other churches was given vaults about 1500, and a tower was built at the west gable. In the second half of the 18th century the tower was reduced by one storey and at the same time a porch was built. The latter replaced an earlier one which may have been on the opposite side of the church.

The oldest object in the church is the Romanesque font basin of granite (the base is modern). There is a noteworthy aquamanile, viz. a waterjug of brass in the shape of a lion from the last half of the 13th century. Not only is this a great rarity but that it should still be in the possession of the church is very unusual. Also from the Catholic era are three figures of bishops (c. 1500), now placed in the south door's recess: St. Erasmus of Antioch, an anonymous bishop, and St. Dionysius of Paris; they were once probably part of the †altar-piece. This altar-piece was succeeded c. 1600 by the present one which belongs to the group represented, for example, in the churches of Veng and Ølsted (pp. 3233,

1729). It displays paintings from 1847 by A. Schumann of Horsens, who made a new painting for it in 1866, which was replaced by another in 1890. About 1590 a local district judge, Knud Andersen, donated the altar candlesticks and the bell, the name of the bell-founder is not given, but he must be the same craftsman as the one who cast the bell at Klovborg (p. 4280). Shortly after 1600 a local carpenter, Peder of Horndrup, made the pulpit, and its sounding-board in 1617-18. In the 1600s "the enemy", i.e. the Swedes, ravaged the church. Windows were shattered, the lock on the church door was twice broken open, and the new Bible, censer, altar plate and vestments were stolen even though they were stored in a chest. After this a Communion set of pewter had to be used. For a short time in the 1700s a carved wooden stand was employed for the baptismal dish acquired in 1685. In any event until then the granite font stood in its customary medieval position at the west end of the church. Wooden furniture was given many coats of paint in imitation of oak during the 19th century. This paintwork was removed in the course of restoring in 1921, and most recently about 1995, after which the earlier polychromy has to some extent been re-created.